ئافرەت وەک خۆی

ئافرەت وەک خۆی

عومەر عەلی غەفوور

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس

هەولێر – هەرێمی کوردستانی عێراق

هەموو مافێک هاتووەتە پاراستن ©
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس
شەقامی گوڵان - هەولێر
هەرێمی کوردستانی عێراق
هەگبەی ئەلیکترۆنی aras@araspress.com
وارگەی ئینتەرنێت www.araspublishers.com
تەلەفۆن: 35 49 224 66 (0) 00964
دەزگای ئاراس لە ٢٨ تشرین (٢) ١٩٩٨ هاتووەتە دامەزران

عومەر عەلی غەفوور
ئافرەت وەک خۆی
کتێبی ئاراس ژمارە: ١١٨٠
چاپی یەکەم ٢٠١١
تیرێژ ٦٠٠ دانە
چاپخانەی ئاراس - هەولێر
ژمارەی سپاردن لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان ١٠٧٢ - ٢٠١١
نەخشاندنی ناوەوە و رازاندنەوەی بەرگ: ئاراس ئەکرەم
هەڵەگری: شێرزاد فەقێ ئیسماعیل. تریسکە ئەحمەد

پێشەکی

وێڕای هەموو هەوڵ و هەموو هەنگاوە گەورەکانی مرۆڤایەتی بۆ کۆتاییهێنان بەو ستەم و نادادپەروەرییەی لە ئەنجامی ناهاوسەنگیی توانا فیزیکییەکانی نێر و مێوە بەرامبەر ئافرەتان دەکرێ، وێڕای ئەوەی ئافرەتان پێشکەوتنێکی رێژەییی گەورەیان لەو رووەوە بەدی هێناوە، توانیویانە بەشدارییەکی کارا و بەرچاو لە سەرجەم رشتە جۆرەوجۆرەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی، سیاسی، ئابووری، زانستی و تەنانەت سەربازیشدا بکەن، بەڵام بەپێی راپۆرتە پێوەندیدارە نێودەوڵەتییەکان هێشتا لەسەر ئاستە گەردوونییەکە زۆر ماوە بتوانین ئیدیعای ئەوە بکەین کە مرۆڤایەتی لە دۆسیەی مامەڵەکردن و بەشداریی ئافرەتان و بنبڕکردنی توندوتیژی دژ بە ئافرەتاندا، کە نیوەی مرۆڤایەتی پێک دێنن، بڕوانامەی ئەستۆپاکی وەرگرتووە.

لە ساڵی ١٩٨١ەوە کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان رۆژی ٢٥ تشرینی دووەم/نۆڤەمبەری بە رۆژی بەگژداچوونەوەی توندوتیژی دژی ئافرەتان راگەیاندووە و ساڵانە لەو رۆژەدا رێکخراوەکانی ئافرەتان و داوودەزگا رەسمییە پێوەندیدارەکان چالاکی و رێوڕەسمی جۆرەوجۆر ئەنجام دەدەن، بەڵام هێشتایش ئامارەکان مەترسیدارن.

بەپێی توێژینەوەیەک توندوتیژی دژ بە ژنان لە هەموو کۆمەڵگەکاندا هەیە، چ دواکەتووەکان و چ پێشکەوتووەکان. بەپێی توێژینەوەیەک (٢٠٠٥):

- ٤٧٪ی ئافرەتان لە ئوردن دووچاری لێدان دەبن.
- ٩٥٪ی قوربانییانی توندوتیژی لە فەرەنسا ئافرەتن.

– له هیندستان له کۆی ١٠ ئافرەت ٨یان قوربانیی توندوتیژین.

– له راپرسییەکدا کە ٣ هەزار پیاوی کرواتی گرتەوە، ٨٥٪یان دانیان بەوەدا ناوە کە لە ئافرەتیان داوە، جا لەنێو خێزاندا بێ یان لە دەرەوە.

– لە میسر لە هەرسێ ژن یەکێکیان لە ماوەی هاوسەرداریدا لانی کەم جارێک لەلایەن مێردەکەیەوە لێی دراوە.

– هەروەها رێکخراوی نێودەوڵەتیی ئافرەتان (یۆنیگۆم) رای گەیاند بەناوبانگترین شێوەی بڵاوی توندوتیژی دژ بە ئافرەتان لە سەرتاسەری دنیادا دیاردەی خەتەنەکردنە و ساڵانە ١٢٠ ملیۆن ئافرەت خەتەنە دەکرێن.

– هەروەها بەپێی راگەیەنراوەکانی رێکخراوی لێبووردنی نێودەوڵەتی ساڵانە ٧٠٠ هەزار ئافرەت لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا تووشی دەستدرێژیی سێکسی (ئیغتیساب) دەبن.

– لە باشووری ئەفریقیا رۆژانە ١٤١١ ئافرەت رووبەرووی دەستدرێژیی سێکسی دەبنەوە.

– لە بەنگلادیش کوشتنی ئافرەتان لەلایەن مێردەکانیانەوە ٥٠٪ی کۆی حاڵەتەکانی کوشتن پێک دێنێ.

– لە بەریتانیا پیاوانی پۆلیس هەر خولەکێک جارێ تەلەفونێکیان لەو ئافرەتانەوە پێ دەگات کە رووبەرووی توندوتیژیی خێزانی بوونەتەوە و داوای یارمەتی دەکەن. (بڕوانە لێکۆڵینەوەیەک بەناونیشانی "العنف ضد المرأة، الاسباب والنتائج"، حسين درويش العادلي، کۆواری (النبأ) ژمارە ٧٨، ٢٠٠٥, ماڵپەڕی النبأ).

دوکتۆرە سوهەیلە زەینولعابدین حەماد لە وتارێکیدا بەناونیشانی "العنف ضد المرأة" دەڵێ "بەپێی ئامارەکان ملیارێک ئافرەت بەدەست توندوتیژیی خێزانییەوە دەناڵێنن، ساڵانە ملیۆن و نیوێک ژنی فەرەنسایی بەدەست لێدانی مێرد یان (بۆی فرێند)ەکانیانەوە دەناڵێنن. تاوانەکانی (ئیغتیساب) لە ئەمەریکا لە ساڵی ١٩٩٥دا گەیشتووەتە ٩٧ هەزار تاوان و ٤٧٠٠ ئافرەت لەو

ساڵەدا کوژراون. ئاژانسی هەواڵگریی ئەمەریکایی (CIA) ئاشکرای کردووە ساڵانە ٥ هەزار ئافرەت و منداڵ بەقاچاخ دەهێنرێنە ئەمەریکا و ناچار بە کاری بەدڕەوشتی یان خزمەتکاری، لە بارودۆخێکی دژواردا، دەکرێن. بەپێی ڕاپۆرتێک کە تیمێکی لێکۆڵینەوە لە زانکۆی جۆن هۆپکنز لە ویلایەتی میریلاندی ئەمەریکا ئامادەیان کردووە، ساڵانە ٢ ملیۆن ئافرەت و منداڵ وەک کۆیلە دەفرۆشرێن. (ماڵپەڕی ئەلعەرەبییە نێت).

ماڵپەڕی "سوريا اليوم" لە ٢٥ ئەیلوول/سێپتەمبەری ٢٠١٠دا رای گەیاند، بەپێی توێژینەوەیەکی مەیدانی، لە سووریا لە هەرسێ ئافرەت، ئافرەتێک لەنێو خێزانەکەیدا ڕووبەڕووی توندوتیژی دەبێتەوە.

توێژینەوەکە، کە لەلایەن دەستەی سووریایی بۆ کاروباری دانیشتوان و سیپەی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ دانیشتوان ئامادە کراوە و ٥ هەزار ئافرەتی وەک نموونەی کۆمەڵگەی سووری لەخۆ گرتووە، تیشکی خستووەتە سەر ئەو جۆرە توندوتیژییەی لە خێزانەکاندا لەسەر بناغەی ڕەگەز دێتە ئەنجامدان. (ماڵپەڕی ئاژانسی کوردستان بۆ دەنگوباس (ئاکانیوز)، لە ٢٦-٩-٢٠١٠).

لە هەرێمی کوردستانیش، بەپێی ڕاپۆرتێکی بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی بەدواداچوونی توندوتیژی دژ بە ژنانی سەر بە وەزارەتی ناوەخۆی حکومەتی هەرێم، کە لە ٢٠ تەمووز/یۆلیۆی ٢٠١٠دا ئاشکرا کرا، لە ٦ مانگی یەکەمی ئەو ساڵەدا -وەک نموونە- حاڵەتەکانی توندوتیژی دژ بە ژنان لە هەرسێ پارێزگاکەی هەرێمی کوردستان (هەولێر، سلێمانی و دهۆک) بەم شێوەیە بووە: ٥٩ حاڵەتی کوشتن، ٢٠٧ حاڵەتی سووتان، ١٠٣٨ حاڵەتی تۆمارکردنی سکاڵا، ٦٧١ حاڵەتی ئەشکەنجەدان و ٦٣ حاڵەتی توندوتیژیی سێکسی دژ بە ئافرەتان تۆمار کراون. (ماڵپەڕی ئاکانیوز).

بۆ بنبڕکردنی توندوتیژییەکان تەنیا گرتنەبەری ڕێوشوێنی ئیداری و یاسایی، یاخۆ ڕێپێوان و دەرکردنی بەیاننامەی ناڕەزایی یان سازکردنی مەراسیمی یادکردنەوە و بڵاوکردنەوەی پۆستەرات، یان تەنانەت سەروگوێ کوتانەوەی کولتووری دواکەوتووی کۆمەڵگەیش بەس نین، بگرە دەبێ لە

ریشــەوە کـار بۆ بنبـڕکـردنی بکرێ، ئەویش بـە لە ریشــەوە هەڵتـەکـانـدنی ئەو فــەلســــەفــە و زەوینـە رۆحــیــــەی بنـاغــە و بەرهـەمـــهــێنـەری توندوتیــژی و ناعـەدالەتییـەکـانـە، کـە باوەڕبوونـی رەگـەزی نێـرە بەباڵادەسـتیی خـۆی و پلە دوویی و پاشکۆیەتیی ئافـرەت، هەروەهـا خـووگـرتنی رەگـەزی مـێـینـەیە بەو وێنەیەی پیـاوان بۆیان کێشـایەوە و هەوڵدانیـان بـۆ خـۆگونجاندن لـەگەڵ ئەو دۆخـەدا، یان یاخیبوونـی رادیکالانەی – رەگەزی مێ – لە کۆی ئەو سیسـتمـە باوە و هەوڵدان بۆ ئەوەی ئەو هـێـزە لە پیـاوان بسـەنێتـەوە و خـۆی ببـێـتـە سەنتەری شتەکان.

ئەم بابـەتە چەند هەنگاوێکی لەخـۆبـووردوانەیە بۆ سـازکـردنی زەوینـەیەکی رۆحیی ئینسـانی لە ناخی تاکەکانی هەردوو رەگەزدا، کـە بەبێ یەکتـر ناژین، بەشـێـوەیەک هـەردوولا ئەو باوەڕەیان لەلا بچـەسـپێ کـە چ پیـاو چ ئافـرەت لە کەسـایەتیی مرۆڤایەتیدا یەکسـانن و پێویسـتە ئەو یەکسـانییە مرۆڤایەتییە لە بوارە جـۆرەوجـۆرەکـانی ژیانیـاندا رەنگ بداتـەوە. بەبێ ئـەوەی بچـێـتــە ناو وردەکاریی چۆنیەتیی دابەشکردنی ئەرک و مـافەکانەوە، چونکە گرینگ بنـاغە رۆحییەکەیە.

لە کتێبی "مـافی ئافرەت لە نێوان رەگەزسـالاری و مـرۆڤسـالاریدا، ١٩٩٧" ئامـاژەم بەوە دا کـە ئەو کـتـێبـە "هـەنگاوێکە بەرەو هـاوسـەنگیی دەسـەڵات لە نێـوان ئافـرەتان و پیـاوان"دا، دوای ١٤ سـاڵ لـە دەرچوونی ئەو کـتـێـبـە، ئەم کـتـێـبـەیش، کـە بابەتەکـانی لە بۆنە و کـاتی جیـاوازدا نووسـراون و لێـرەدا پێــداچوونەوەیان بـۆ کـراوە و بۆیـان زیاد کـراوە، دەچـێـتــە خــانەی هـەمــان فەلسـەفەی کتێبی پێشوو، واتە دەبێتە هەنگاوێکی تر بەرەو ئەو هاوسەنگییە خوازراوە.

بە ئومێدی ئەوەی ئەمیش ببێتـە خشـتێکی بەسـوود و جێگەدیار لە تەلاری هەوڵە ئەخـلاقی و مـرۆڤپـەروەرانەکانمان بۆ گـەیشـتن بە کۆمـەڵگەیەکی خـاڵی، یان لانی کەم نیمچە خاڵی لە ستەم و ناعەدالەتی.

عومەر عەلی غەفوور

ئافرەت وەک خۆی

بۆچی ئێمە بەڵگە لەسەر بۆچوونەکانمان دەهێنینەوە لە کاتێکدا هەندێ جار لە ناخی خۆماندا یەقینی تەواومان هەیە بە راستیی بۆچوونەکانمان لە مەسەلەیەکی دیاریکراودا، تا ئەو رادەیەی لە عەقڵ و سەلیقە و تەنانەت جیدیەتی ناحەزەکانمان دەکەوینە گومانەوە، کە چۆن مەسەلەیەک راستییەکەی هێندە روون و لە بەرچاوانە کەچی ئەوان بە راستی نازانن؟

ئەم گومانە دەگاتە ئەوەی هەندێ جار سەر بکێشێ بۆ بەدگومانبوونمان لە نیەتی نێو ناخی بەرامبەرەکە بەشێوەیەک سووربوونی لەسەر قایل نەبوون بە بەڵگەکانی ئێمە بەکەللەرەقی و مەرامی دوژمنکارانە لێک بدەینەوە و دوور نییە حوکمی سەختگیرانەی لەبارەوە بدەین.

ئەم مەنتیقە زیاتر لە ململانێی باوەڕ و ئایدیۆلۆجیا ناکۆکەکاندا دەبینرێ، کاتێ هەر لایەکیان یەقینیان بە بنەما فیکری و عەقائیدییەکانی خۆیان هەیە و بە راستیی رەهای دەزانن، لە کاتێکدا بەرامبەرەکانیان کۆی ئەو بەڵگانە بە پڕوپووچ و بێ بنەما و لاواز دادەنێن و لە بریی ئەوە بەڵگەکانی خۆیان بە راستیی روون دادەنێن.

لێرەوە هەریەکەیان مل نەدانی بەرامبەر بە بەڵگەکانی ئەو بەکەللەرەقی و نازانستیبوون لێک دەداتەوە و بە فتوای کافرکردن، بەخائینکردن و بەکرێگیراوی بێگانە و چەندان تۆمەتی تر تۆمەتباری دەکەن.

ئەمە بەشێکە لە سروشتی عەقڵی بەشەری و پێویستی بەشیکردنەوە هەیە، نەک تەنیا سووکایەتی پێکردن و رەتکردنەوە.

بۆچی ئێمە بەڵگە لەسەر راستیی بۆچوونەکانمان کۆ دەکەینەوە؟

دەکرێ بڵێین بەشێ لە وەڵامی ئەو پرسیارە لەوەدایە کە ئێمە بەو کارەمان، جا بەخۆمان بزانین یان نا و دانی پێدا بنێین یان نا، پێشانی دەدەین راستی (حەقیقەت) بەو شێوەیە روون نییە کە ئێمەی مرۆڤی خاوەن دیدگای جیاواز بیری لێ دەکەینەوە و وێنای دەکەین، ئەگینا پێویستی بەبەڵگە نەبوو. هێنانی بەڵگەکان شەرعیەتدانە بەوەی راستییەکان وەک پێویست روون نین و پێویستە روون بکرێنەوە، بۆ ئەوەیش بەردەوام لە هەوڵی ئەوەداین زۆرترین گۆشەنیگا بۆ تێڕوانینی شتەکان بەکار بێنین، تا زۆرترین کەس، کە لە گۆشەنیگای جیاوازەوە بیر دەکەنەوە و شتەکان دەبینن، قەناعەتی پێ بکەن.

ئێمە ئەم پرسیارە بۆ ناو بابەتەکەی خۆمان دەگوێزینەوە و دەپرسین : بۆچی ئێمە "مەبەست مرۆڤە بە گشتی" خۆمان هێندە ماندوو دەکەین تا بیسەلمێنین کە ئافرەت و پیاو یەکسانن، یان یەکسان نین؟ مادام هەردووک مرۆڤن ئیدی ناکۆکی لەسەر بەها و تایبەتمەندی و ماف و ئەرکی ئینسانییان چ پاساوێکی هەیە؟ ئەم ململانێیە لە کاتێکدایە زۆرێک لە لایەنگرانی هەردوو قوتابخانەکە "ئەوانەی باوەڕیان بە یەکسانی هەیە و ئەوانەی باوەڕیان بە جیاوازی هەیە" بە متمانەوە پێ لەسەر ئەوە دادەگرن کە بۆچوونەکەی ئەوان حەقیقەتە و گومانی تێدا نییە، لەگەڵ ئەوەشدا هەر لایەک لە گوشینی مێشکی بۆ داهێنانی بەڵگەی نوێ لەسەر راستیی بۆچوونەکەی بەردەوامە.

دەڵێن لە مەجلیسێکدا باسی زانایی ئەبوحامیدی غەزالی کرا، یەکێ لە ئامادەبووان وتی: "ئیمامی غەزالی ئەوەندە زیرەکە ٨٠ بەڵگەی لەسەر بوونی خوا هێناوەتەوە". یەکێکی تر لە ئامادەبووان لەسەر ئەو قسەیە هەڵدەداتێ و دەڵێ: "دیارە ٨٠ گومانی لە هەبوونی خوا هەبووە، لەبەرئەوە ٨٠ بەڵگەی بۆ سەلماندنی هێناوەتەوە!". لە راستیدا ریزکردنی بەڵگەکان لەسەر یەکسانی، یان نایەکسانیی ئافرەت و پیاو بەڵگەی ئەوەیە گومان و ناڕۆشنییەک لە بابەتەکەدا هەیە کە بۆ رەواندنەوەی پێویست بە بەڵگەهێنانەوە دەکات. هەر لایەکیش بەڵگەی خۆی هەیە.

ئەگەرچی جیاوازیی بیروڕا لەسەر یەکسانیی بەها و تایبەتمەندیی ئینسانی

نەک تەنیا لەسەر هەردوو رەگەز، بگرە هەندێ جار لەسەر جیاوازیی رەنگی پێست و زمان و چینی کۆمەڵایەتی و شارستانییەتیش سەری هەڵداوە و هەندێ لەو نەتەوە و رەگەزانە خۆیان بە رەگەزێکی باڵاتر لەوانی تر لە قەڵەم داوە، لەوانە لە مێژووی کۆن و ناوەندیدا دەتوانین، وەک د. حوسێن موئنیس دەڵێ، ئاماژە بۆ یۆنانییەکان، رۆمانەکان، چینییەکان، هیندییەکان بکەین[١]. جوولەکە خۆیان بە گەلی هەڵبژێردراوی خوا دادەنێن، ئەڵمانەکان لە نیوەی یەکەمی سەتەی بیستدا دروشمی (ئەڵمانیا لە سەرووی هەمووانەوەیە) و بەریتانیاییەکان دروشمی (بەریتانیا لە سەروو هەمووانەوەیە)یان بەرز کرد بووەوە.

بەڵام ئەو جیاوازییەی لەسەر بەهای دوو رەگەزەکە "نێر و مێ" لە ئارادایە تایبەتمەندییەکی هەیە کە لەوانی تردا نییە، ئەویش ئەوەیە کە دەمەتەقێ لەسەر یەکسانیی دوو رەگەزەکە جگە لە رەهەندە ئاسۆیییەکە "لەسەر ئاستی جیهان"، لەسەر ئاستە ستوونییەکەیش (لە ناوەخۆی هەر چین، نەتەوە، شارستانێتی.. هتد یەک) بوون و درێژەی هەیە. لەنێو هەموو ئەو کۆمەڵگایانەدا هەمان زەوینەی سەرهەڵدانی جیاوازی لەسەر بیرۆکەی یەکسانیی رەگەزی لە ئارادایە.

لەلایەک ئەوانەی پێیان وایە ئەو جیاوازییەی لە نێوان پلە و پایە و رۆڵ و مافی پیاو و ئافرەت لە کۆمەڵگە هاوچەرخەکان و لە کۆمەڵگە مێژوویییەکانیشدا بەدی دەکرێ تەنیا بە تەفسیری پیلانگێڕی و تۆمەتبارکردنی پیاوان و بەستنەوەی هۆکارەکە بە کارتێکەرە بابەتی و دەرەکییەکانەوە لێک نادرێتەوە، بگرە هۆکارە سەرەکییەکە و بناغەی جیاوازییەکە بە پلەی یەکەم زاتی و پێوەستە بە سروشتی پێکهاتەی بایۆلۆجیی ئافرەت، هەر ئەوە وای کردووە کە رەگەزی ئافرەت پلە دوو بێ چونکە "دابەشکردنی کار لە نێوان ئافرەت و پیاودا لە هەوەڵ رۆژەکانی مێژووی تیرەی بەشەرەوە، کتومت وەکو ئەم دابەشکردنە باوەی ئەمڕۆکە بووە، کاری پیاو لە دەرێی ماڵە و کاری ئافرەت لەنێو ماڵ و خێزاندایە"[٢].

ڤایرستۆن لە کتێبی "دیالێکتیکی سێکس"دا پێی وایە "ئافرەت بە حوکمی

لاوازیی بەدەنی خۆی هەردەم پشتی بە پیاو بەستووە، جا ئەو پیاوە چ برا یان مێرد یان باب بووبێ"[٣].

هەرچی هۆکارە بابەتییەکان و پاڵپەستۆکانی پیاوە – بەپێی ئەم بۆچوونە – زیاتر هۆکاری دووەمی و بەرەنجامێکی راستەوخۆی سروشتی پێکهاتە بەدەنییەکەی ئافرەتە. لەخۆوە نییە جڵەوی هێز و دەسەڵات لەنێو خێزان و لە بازاڕ و داوودەزگا کۆمەڵایەتییەکان و لەنێو داوودەزگاکانی دەوڵەت و لە رێکخراوە نێودەوڵەتییەکاندا بە پلەی یەکەم بەدەست پیاوانەوەیە و ئافرەتان دەورێکی سانەوییان هەیە و حاڵەتەکانی بالادەستیی ئافرەت لە سنووری دەگمەن و نموونەی سنووردار دەرنەچووە.، بەتایبەت لەو کۆمەڵگایانەدا کە بیرۆکەی یەکسانیی رەگەزی و ئازادی و مافی ئافرەت لە فێربوون و بەشداریکردنی ژیانی سیاسی و ئابووری و زانستی و... هتد لە سەرەتاکانداپە. لە کوێت ساڵی ٢٠٠٦ بۆ یەکەم جار رێ بە ئافرەت درا دەنگ بدات و خۆی بپاڵێوێ. لە سعوودیە لێخوڕینی ئۆتۆمۆبێلیشی لێ قەدەغەیە.

بیرمەندێکی گەورەی وەک عەباس مەحموود عەقاد (١٨٨٩-١٩٦٤) پێی وایە ئافرەت هەر بە سروشت چاوی لە دەستی پیاوە تەنانەت لەو بابەتانەیشدا کە دەبوو ئافرەت سەرچاوە و مەرجەع و سەرمەشقی پیاوان بێ، وەک لە مەسەلەی پاکوخاوێنی، شاعیرییەت، درووومانی و ئامادەکردنی خۆراک و دانانی بنەماکانی ئەخلاق "بەحوکمی ئەوەی ئافرەت لە لەدایکبوونەوە تا مردن ئامێزی رەگەزەکەی تر و منداڵە بەگشتی". عەقاد دەڵێ لە هەموو دنیادا ئەوانەی لە ئامادەکردنی خواردن و درووماندا دەستڕەنگینن پیاو بوون نەک ئافرەت، هەروەها ئافرەت هەموو کات بەها و یاسا ئەخلاقییەکانی لە پیاوەوە وەردەگرێ.[٤] ئەگەرچی لە کۆمەڵگە پێشکەوتووەکاندا تا ڕادەیەکی بەرچاو ئەو تەوقە شکێنراوە و هەنگاوی کردەیی بەرەو یەکسانکردنی هەردوو رەگەز لە بەها و ماف و ئەرکدا هاوێژراوە، ئافرەت تا ڕادەیەکی بەرچاو جێی خۆی لە ناوەندە کاریگەرەکانی کۆمەڵگەدا کردووەتەوە، بەڵام حاڵەتەکەی ئەوێش لە دوو رووەوە قسە هەڵدەگرێ:

یەکەم: لەو رووەوە کە پێشکەوتنەکەی ئافرەت و هەنگاونانی بەرەو یەکسانی لەگەڵ پیاو بەرەنجامێکی راستەوخۆی جموجۆڵی تایبەتی ئافرەت و بە پشتبەستن بە سروشت و توانا زاتییەکانی خۆی نەبووە، بگرە زیاتر بەرەنجامی بارودۆخێکی کۆمەڵایەتی و ئابووریی تایبەت و گەشەکردنی فەلسەفەیەکی ئینسانی بووە یان کودەتایەکی سیاسی بووە و بەو پێیە پیاوان بە ئەرکی ئەخلاقی و ئینسانیی خۆیانیان زانیوە کە کۆسپەکانی بەردەم ئەو رەگەزە پاشکەوتووە تەخت کەن و رێگە بۆ هاتنەپێشەوەی بۆ نێو کۆڕی چالاکیی ژیان خۆش بکەن. تەرخانکردنی ٢٥٪ی کورسییەکانی پەرلەمانی عێراق لەلایەن پۆل برێمەری حاکمی مەدەنیی ئەمەریکاوە دوای رووخانی رژێمی سەدام حوسێن (١٩٧٩-٢٠٠٣) وەک کۆتا بۆ ئافرەتان و دواتر چەسپاندنی ئەو رێژەیە لە عێراقدا و تەرخانکردنی ٣٠٪ی کورسییەکانی پەرلەمانی کوردستان بۆ ئافرەتان، بەڵگەیەکی زیندووی ئەم حاڵەتەیە.

واتە ئەوە تواناکانی ئافرەت نەبوون کە لە پڕ تەقیونەتەوە و ئەو گۆڕانکارییەیان لە سەتەی نۆزدە و بیستدا بەسەر کۆمەڵگە پێشکەوتووەکانی دنیادا سەپاند، بگرە زیاتر سوود وەرگرتنی ئافرەتان بوو لەو بوارەی کە پیاوان بڕیاریان دا بە ئافرەتی بدەن. ئاخر ئەگەر بەم شێوەیە نەبێ دەبوو ئەو هەنگاوە بەرەو یەکسانی لە سەرەتاکانی ژیان لەسەر زەوی دەستی پێ بکردایە. ئەوە کە حاڵەتەکە لەو کۆمەڵگایانەی کە بوار بە ئافرەت نادرێ بێتە مەیدان ئافرەت نەک نایەتە مەیدان بگرە زۆر لە پێگەی خۆیشی رازییە و بوونی ئەو گەورە و بچووکییە بەحاڵەتێکی ئاسایی و سروشتی دەزانێ، بەڵگەی ئەوەیە کە بەبێ دەسبار و دەستگرتنی پیاوان زەحمەت بوو ئافرەت بێتە پێش.

کاتێ حکوومەت بڕیار دەدا لە ماوەی سکپڕی و منداڵبووندا مووچە بداتە دایکان و بەمە هەلی کارکردن و توانای ئابوورییان پەرە پێ دەدات، ئەمە بڕیارێکی دەرەکییە و هاوکارییەکی پیاوانەیە بۆ رەگەزەکەی تر تا بتوانن لەو ماوەیەدا بژین.

کاتێ پۆل برێمەری حاکمی مەدەنیی ئەمەریکایی لە ٢٠٠٣دا پاڵپەستۆ

دەخاتە سەر حكوومەتی عێراقی تا ٢٥٪ی پۆستەکانی حكوومەت بۆ ئافرەت تەرخان بكات و سەرەنجام ئافرەت دێتە مەیدان، یان پەرلەمانی کوردستان لە ساڵی ٢٠٠٩دا ئەو ڕێژەیە بۆ ٣٠٪ بەرز دەکاتەوە، ئەمە زیاتر بەبڕیارێکی ئۆردووی پیاوان، نەک خەباتی خودی ژنان، بەدەست هاتووە، هەر بۆیە لە پڕیش پاشەکشە دەکات بەبێ ئەوەی هیچ لە واقیعەکە بگۆڕێ، ئەوەبوو لە کابینەی شەشەمی حكوومەتی هەرێمی کوردستاندا تەنیا یەک ژن پۆستی وەزارەتی وەرگرت لە کاتێکدا لە کابینەی پێنجەمدا ٤ وەزیری ژن هەبوون.

هەمان حاڵەت لە کابینەی دووەمی مالیکیشدا، کە لە مانگی ١٢ی ٢٠١٠دا خستیە بەردەم ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق دووبارە بووەوە کاتێ لە کۆی ٣٢ وەزارەت تەنیا وەزیری دەوڵەتێک بە ئافرەت درا و هیچ وەزارەتێکی سەرەکیی پێ نەدرا. ئەوە بوو ئاڵا تاڵەبانی بە توندی ڕەخنەی لەوە گرت و داوای کرد وەزیری دەوڵەت بۆ کاروباری ئافرەتانیش بدرێتە پیاوێک. ئەمە دەرخەری ئەوەیە کە بەبێ بڕیارێکی سەرەوە ئافرەت لە توانایدا نەبووە خۆی فەرز بكات دەنا بۆچی کەس بیر لەوە ناکاتەوە پاڵەپەستۆ بەکار بێنێ لە پێناو تەرخانکردنی ڕێژەیەک لە پۆستەکان بۆ پیاو؟

لە حاڵەتی یەکەمدا ئافرەت پێویستی بە یاریدەدەرێکی دەرەکییە، هەرچی حاڵەتی دووەمە پیاوان بە توانای خۆیان جێی خۆیان کردووەتەوە.

تا ئافرەتیش نەتوانێ بەپشتبەستن بە توانا زاتییەکانی خۆی و بەبێ دەستباری پیاوبوون و قورساییی خۆی فەرز بكات، ئەو دەسکەوتانەیش کە بەو شێوەیە و بۆ خۆمیکیاجدان دەستەبەر دەکرێن کاتی و دوابڕاو دەبن، چونکە هەر کات پاڵەپەستۆکە نەما حاڵەتەکە وەک سپرینگ دەگەڕێتەوە دۆخی جارانی.. ئەوە بوو لە کابینەی پێنجەمی حكوومەتی هەرێمدا ڕێژەی ئافرەتان دابەزی بێ ئەوەی ئافرەتان بتوانن ڕێ لەوە بگرن و لە کابینەی شەشەمدا تەنیا یەک ئافرەتی وەزیر مایەوە.

ئەمە قەت بەو واتایە ناڵێم کە دەستگرتنی ئافرەت کارێکی خراپە، نەخێر زۆر باشە، وەک چۆن دەستگرتن و هاندان و بەگەڕخستنی تواناکانی هەموو

چین و توێژێکی کۆمەڵ گرینگە، بەڵام مادام ئێمە باس لە توانا زاتییەکانی هەریەک لە ئافرەت و پیاو دەکەین، ئەوە دەبێ ئاماژە بەو راستییە بکەین کە خودی "دەستگرتن" و "بەزۆر جێکردنەوە و پۆست پێدان"ەکە بەڵگەی ئەوەیە ئافرەت پێویستی بە هۆکارێکی یاریدەری دەرەکی هەیە، تا بێتە سەر خەتی کارایی لە ژیاندا، ئیدی رەنگە دواتر بیسەلمێنێ تواناکانی لە کارکردن و داهێناندا لە پیاو کەمتر نییە، بەڵام دەبێ ئەو فەزڵە بە پیاو بدات کە ئەو دەرگەی دۆزینەوە و دەرخستنی تواناکانی پێ دا.

دووەمیان لەو رووەوەیە کە لەلایەک هێشتا لەوێش ئافرەت بەشێوەیەکی سنووردار بەشداری ئیدارەکردنی ژیانی گشتی دەکات و نەیتوانیوە ئەو یەکسانییە یاسایی و رۆحییەی بەدەستی هێناوە لە واقیعدا بەرجەستەی بکات. ئێستەیش رێژەی ئەو ئافرەتانەی پلەکانی یەکەمیان لە سەرکردایەتیی سیاسیی وڵاتانی پێشکەوتووی دنیادا وەرگرتووە زۆر زۆر کەمترە بە بەراورد بە رێژەی پیاوان. تا ئێستە هیچ ئافرەتێک نەبووەتە سەرۆکی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، رووسیا، یان فرەنسا- بۆ نموونە.

لە بەرپەرچدانەوەی ئەم قسەیەدا زۆرجار دەوترێ ئەوە نییە لە بەنگلادیش، فینلەندا، ئەڵمانیا و فیلیپین ئافرەت پۆستی سیاسیی یەکەمی وەرگرتووە، ئەوە نییە ئەوەندە وەزیر و ئەندام پەرلەمانی ئافرەت لە کوێ و کوێ هەیە. ئەم بۆچوونە ئەگەرچی بە رواڵەت بەڵگەی ئیسپاتە، بەڵام لە هەمان کاتدا بەڵگەی نەفیشی لێ دەخوێنرێتەوە، چونکە کەس نایەت بە ژماردن بیژمێرێ کە چەند سەرۆکی پیاو لە جیهاندا هەیە، یان چەند سەرکردەی سەربازی و چەند سەرۆک وەزیران و سەرۆکی حزب و پەرلەمانتار و وەزیر و زانای پیاو لە کوێ و کوێ هەیە، چونکە ئەوە بووەتە حاڵەتێکی سروشتیی ئەوتۆ کە سەرنج راناکێشێ و پێویست بە جەرد ناکات.

بەڵام کاتێ دێیت و بە پەنجە ژمارەی ئافرەتە هەڵکەوتوو و پایەدارەکانی دنیا، لەنێو دەریایەک پیاوی هاوشێوەیدا، دەژمێریت، بەمە لە بریی پشت ئەستوورکردنی بیرۆکەی یەکسانی، گورزێکی لێ دەدەیت، چونکە بە زمانی

ژمارە دەیسەلمێنیت کە وێڕای ئاسانکارییەکانیش ئافرەت هەر نەیتوانیوە بە پیاودا بگاتەوە. لەلایەکی ترەوە، لە لایەنە رۆحییەکەشەوە هێشتا ئافرەت لە وڵاتانی پێشکەوتووش نەیتوانیوە بە تەواوی لە سێبەری پیاو قوتار بێت و پاشکۆ نەبێ. ئەوەتە لە ئەوروپا و ئەمەریکا نەسەبی ئافرەت لە بریی باوکی خۆی دەدرێتە پاڵ باوکی مێردەکەی، لە نموونەی: نانسی رێگن، لورا بوش، هیلاری کلینتۆن، دانیال میتران. خاتوونە یەکەمەکانی میسریش لاسایی ئەوروپاییەکانیان کردووەتەوە: جیهان سادات، سوزان موبارەک.

ئەمە جگە لەوەی هێشتا نەسەبی منداڵ دەدرێتە پاڵ باوکی نەک دایکی و ناوی دایکی بزرە، ئەمە لە کاتێکدا لە کۆمەڵگەکانی ئەوروپادا دیاردەی بوونی منداڵی ناشەرعی کە لە ئەنجامی پێوەندیی سێکسیی دەرەوەی خێزان لەدایک دەبن، بەربڵاوە و زۆرجار باوکی راستەقینەی ئەو منداڵانە نەناسراوە، بەڵام دایکەکانیان دیارە کێن[٥]. ئەمە جگە لەو سووکایەتییانەی بە شێوەی جۆرەوجۆر بە ئافرەتان دەکرێ. راپۆرتەکان لەبارەی توندوتیژی دژ بە ئافرەتان و دەستدرێژیکردنە سەر و سوود لێ بنینیان بۆ مەرامە سێکسی و ئابوورییەکان، نەک تەنیا لە وڵاتە دواکەوتووەکانن بگرە لە وڵاتە پێشکەوتووەکانی وەک ئەمەریکا و فرەنسایش بەڵگەی زیندوون لەسەر ئەوەی هێشتا زووە باس لە یەکسانبوونی ئافرەت و پیاو لە مافە ئینسانییەکان لە کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیدا بکەین. (سەیری ئامارەکانی توندوتیژی و سووکایەتی پێکردن و ئیستیغلالکردن لە پێشەکیی ئەم کتێبەدا بکە).

ئەم گرووپە پێی وایە لەوەتەی ژیان لەسەر زەوی دروست بووە هەر پیاو یەکەم و باڵادەست و سەروەر بووە[٦]. وا تا ئەمڕۆیش گۆڕانکارییەکی ئەوتۆ پەیدا نەبووە کە بە کودەتایەک دابنرێ لەو بوارەدا و ئاراستەیەکی نوێ بۆ ژیان دابڕێژێتەوە تێیدا ئەسڵ باڵادەستی، یان لانی کەم هاوکوفی ئافرەت بێ لە حزوور و کاریگەری لە گشت بوارە زیندووەکانی ژیاندا، تا ئەو رادەیەی هەندێ بیرمەند پێیان وابێ تەنانەت لەو بوارانەیشدا کە وا ناسراوە بواری تایبەتمەندیی ئافرەتن، هەر پیاوان لە پێشن و ئافرەت نەیتوانیوە لەو

بوارانەشدا دەسترەنگینی و باڵادەستیی خۆی بەسەر پیاواندا بسەلمێنێ. ئەم بێ تواناییەی ئافرەت لە هێنانە کایەی ئەم شۆڕشە سەرانسەرییە سەلمێنەری ئەوەیە کە ئەو حاڵەتە مێژووییە ریشەیەکی لە سروشتی شتەکاندا هەیە.

ئەگەرچی ئەو سیستمە باوە لە رووی بنەما ئەخلاقی و شارستانییەکانەوە پێویستی بە چاوپێداگێڕانەوە و رەخنەلێگرتن و چاکسازی تێدا کردن و ریشەکێشکردنی حاڵەتەکانی ئیستیغلالکردن بێ لە سیستمەکەدا، کە ئەوەی کراوە تا ئێستا هێشتا هەر لەم سنوورەدایە، بەڵام هەوڵدان بۆ ریشەکێشکردنی و مامەڵەکردنی رادیکالییانە لەگەڵی، وێڕای ئەوەی هەوڵێکی لەو چەشنە سەرکەوتنی زەحمەت دێتە بەر زەین، لە هەمان کاتدا هەنگاوێکی مەترسیداریشە.

مەرجیش نییە ئەم گرووپە لە روانگەیەکی رەگەزپەرستی و پیاوسالارانەوە ئەم بۆچوونانەیان هەبێ وەک کە ئیـڤلین ریید ئەو زانا بایۆلۆجی و ئەنترۆپۆلۆجییانە بە کۆیلە و ئەڵقە لە گوێی ئایدیۆلۆجیای بۆرژوازی دادەنێ کە پێیان وایە مادامەکێ ئافرەت منداڵدانی هەیە بۆیە هەرگیز ناتوانێ خۆی لە کۆنترۆڵی راستەوخۆی بەدەنی رزگار بکات(٧)، بگرە دەکرێ ئەمیش پتر خۆی وەک یەکێک لە گۆشەنیگا مەعریفییەکان بۆ تێگەیشتن لە سروشتی مرۆڤ و بەها کۆمەڵایەتییەکان بخاتە روو، کە پێی وایە ئەگەر ئێمە دەمانەوێ سروشت بناسین و لە رێی ناسینی یاساکانیەوە شێوازی ژیان و جۆری پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و ئەرک و مافەکانی هەر رەگەزێک دیاری بکەین تا دروستترین شێوەی ژیان بژین، ئەوە دەبێ بەم شێوە لە سروشتی مرۆڤ بگەین و بەم شێوەیە لە جیاوازییەکان بگەین و بەم شێوەیە خشتەی ئەرک و مافەکان دیاری بکەین، چونکە پێچەوانەکەی دژایەتیکردنی یاساکانی سروشتە و سەرەنجام بە گران باجەکەی دەدەین. نەزانینیشمان یان دان نەنانیشمان بەم یاسایانەدا قەت شەفاعەتی ئەوەمان بۆ ناکات کە سروشت تۆڵەمان لێ بکاتەوە وەک چۆن تۆڵە لەو کەسە دەکاتەوە گوێ بە هێزی کێشکردنی زەویدا نەنێ و خۆی لە باڵەخانەیەکی بەرز بەربداتەوە، چونکە

یاساکانی سروشت کۆنکریتی و بێ رەحمن و سازش لەگەڵ کەس ناکەن.

لە بەرامبەرەوە گرووپێکی تر، کە گرووپی یەکسانیخوازییە، وێڕای نکووڵیکردنی سەرسەختانەی لە بوونی هەر جیاوازییەکی جەوهەریی ئەوتۆ لە نێوان سروشتی هەردوو رەگەز کە بگونجێ بکرێتە رێگر یان پاساو بۆ پەراوێزخستنی ئافرەت لە کۆمەڵگەدا، یان مەحرووومکردنی لە بەشداریکردن لە هەندێ بواری زیندووی حەیاتی، بە پێچەوانەی گرووپی پێشوو کە تەرکیزی لەسەر نیوە خاڵییەکەی پەرداخەکە دەکرد و دەیوت پەرداخەکە نیوەی خاڵییە و قسەکەیشی مەنتیقی بوو، ئەمیان جەخت لەسەر نیوە پڕەکەی پەرداخەکە دەکەن و دەڵێن نیوەی پەرداخەکە پڕە و قسەکەی ئەمانیش لە رووی مەنتیقییەوە راستە. ئەمان روویەکی تری وێنەکە دەخەنە بەر تیشک و پێیان وایە مادام ئافرەت و پیاو وەک یەک مرۆڤن کەواتە وەک یەکیش دەتوانن بە ئەرکە مرۆڤایەتییەکان هەستن و لە هەمان کاتیشدا دەبێ لە مافە مرۆڤایەتییەکاندا یەکسان بن و هەر جیاوازییەک لەو بوارەدا، جگە لەوەی بێ پاساوە لە هەمان کاتدا ستەم و دژایەتیکردنی سروشتیشە، چونکە سروشت شتەکانی بە هاوسەنگی دروست کردووە، بەشێوەیەک یەکسانی بێتە دی.

بەپێی ئەم قوتابخانەیە، قەت رەوا نییە "ئەفسانەی جیاوازیی پێکهاتەی بایۆلۆجیی نێر و مێ، بکرێتە بیانوو بۆ درێژەدان بەو نایەکسانییەی لە نێوان ئافرەت و پیاودا هەیە، نایەکسانییەک کە بەرەنجامی بارودۆخێکی کۆمەڵایەتی و ئابووریی تایبەتە کە تێیدا پیاوان لە قووڵاییەکی دووری مێژوویدا جڵەوی هێز و دەسەڵاتیان گرتووەتە دەست و تا ئەمڕۆ درێژە بەو باڵادەستییە نارەوایە دەدەن. دەنا ئافرەت هەر کاتێ بواری لە بەردەم کراوە بووبێ توانیوێتی وەک پیاو چالاکانە لە کایە جیاوازەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی و زانستی و ... هتددا بەشداری بکات و خۆی بسەلمێنێ.

دەرکەوتنی ژمارەیەکی بەرچاو لە ئافرەتانی هەڵکەوتوو لە بوارە جیاجیاکانی چالاکیی مرۆڤایەتییەکاندا لەو ماوە زەمەنییە کەمەی کە بوار لە بەردەم کار و چالاکیی ئافرەتدا تا رادەیەک واڵا بووە سەلمێنەری ئەوەیە کە

ئەگەر کۆسپە بابەتی و دەرەکییەکان لە بەردەم ئافرەتاندا هەڵگیرێن، ئەوە شتێک نامێنێ بە ناوی بێ توانایی سروشتیی ئافرەت و لە ماوەیەکی زەمەنیی نزیک یان دووردا دەتوانێ بە یەکجاری کۆتا بەو ستەمە مێژووییە سەراپاگیرە و بەو ئەفسانانە بێنێ کە هەزاران ساڵە کار لەسەر پەڕاوێزکردنی ئافرەت دەکەن و زانست و ئاین و ئەفسانە و مێژوو بۆ قووڵکردنەوەی ئەو حاڵەتی ستەم و ناهاوسەنگییە تەوزیف دەکەن.

ئەم گرووپەش لە بیری نەچووە ئاوڕێک لە مێژووی دێرین بداتەوە تا سەرەداوێک بۆ سەلماندنی ئەو یەکسانییە یاخۆ بۆ بەرپەرچدانەوەی ئیدیعاکانی گرووپی بەرامبەر سەبارەت بە مێژووییبوونی باڵادەستیی پیاو دەست بخات. سەرەنجام بە سوودوەرگرتن لە لێکۆڵینەوە ئەنسرۆپۆلۆجییەکانی هەندێ لە زانایانی ئەو بوارە، لەوانە زانای سویسرایی (یۆهان یاکوب باخۆفین) لە کتێبی (دایکسالاری) لە ساڵی ١٨٦١، نووسەری ئەمەریکایی (لویس هنری مۆرگن) لە کتێبی (کۆمەڵگەی پێشین) لە ساڵی ١٨٧٧، زانای سوسیۆلۆجی ماک لینان لەسەر هەندێ لە کۆمەڵگە دێرینەکانی پێش مێژوو و هەندێ کۆمەڵگەی سەرەتاییی سەردەمی نوێ[٨]، پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ کە ئەوەی دەوترێ بە درێژاییی مێژوو هەر پیاو باڵادەست بووە راست نییە و راستییەکەی ئەوەیە لە مێژووی دێریندا و لە پێش سەرهەڵدانی قۆناغی کۆیلایەتی، کە بۆ یەکەم جار سیستمی باوکسالاری سەری هەڵدا و ئافرەت تووشی نسکۆیەکی مێژوویی بوو، سیستمی دایکسالاری باو بووە و ئافرەت باڵادەست بووە نەک پیاو. ئەگەر ئەم تیۆرەیش راست دەرچوو ئەوە ئیدی ئەفسانەی جیاوازیی نێر و مێ و تیۆری باڵادەستیی پیاو دەکەوێتە لەرزە و لە سایەی ئەو بێداربوونەوەیەی لەم سەدانەی دواییدا بزاڤی ئافرەتان لە جیهاندا بەخۆوەی دەبینێ زۆر نابا نەک یەکسانییە رەگەزییەکە بە تەواوی دێتە دی، بگرە دەشێ بەپێچەوانەی حاڵی حازر ئافرەتان جڵەوی باڵادەستی بەدەستەوە بگرنەوە، ئەوە نییە فۆکۆیاما لە کۆتاییی سەدەی بیستدا لە وتارێکدا پێشبینیی کرد کە سەدەی بیست و یەک سەدەی ئافرەتان دەبێ.

وەک دەبینـین جـەدەلەکـە بێ ئاکـامـە. لایەک دەڵێ پەرداخـەکـە نیـوەی پڕە و ئەوی تر دەڵێ نـا نیـوەی خـاڵییـە.. تا تۆش مـاویت ناتوانیت بە مـەنتـیق یەکێ لەمانە لە بۆچوونەکەی خۆی پاشگەز بکەیتەوە. دەمەتەقێکان لەم زەوینەیەدا تا بێ کۆتا لە بازنەیەکی داخراودا بێهوودە دەخولێنەوە بێ ئەوەی پێشکەوتنێک بێتە کایە، چونکە لە هاوکێشەی لەو جۆرەدا عەقڵ و مەنتیق رادەوەستن.

بۆ ئەوەی لەو کـێبـەرکێیـەدا بگەینە ئاکـامـێکی یەکلاکەرەوە دەبێ پەنا بۆ مـەحاڵ ببـەین، چونکە بە کورتی ناسینی مرۆڤ پرۆسـەیەکە هێشتـا رەنگە لە سـەرەتاکاندا بێ و پێ دەچێ زوو بێ کـە لە ئاست ئەو تیـۆر و لێکۆڵینەوانەی لەمـەڕ لێکچـوون یاخـۆ جـیاوازیی نێوان نێـر و مێ و دەوری ئەو جیـاوازی و لێکچـــوونـانە لە دیاریکردنی توانـای هەر لایـەک لـە ڕاپـەڕانـدنی ئـەرکـــە جیاوازەکان لە بوارە ئاڵۆزەکانی ژیاندا، خۆ بەدەستـەوە بدەین و بۆچوونێکی قـەتعی دەربڕین. ئاخر ئەگەر بە وردی مـوتابەعەی ئەو نووسـراوانە بکەین کە لایەنگرانی ئەو دوو قـوتابخـانەیە بۆ پشت ئـەسـتـوورکـردنی بۆچوونەکـەیان بڵاویان دەکـەینـەوە تیـۆر و دیراسـاتـی زانسـتـی زۆر و زەبەندە لە هـەردوولا دەبینین کە پشتگیری لە تیۆرەکەیان دەکات.

هـەرچی ئەو تیـۆرانەن کە ئەنسرۆپۆلۆجیستـەکان لەمـەڕ باری کۆمـەڵایەتیی کۆمەڵگە سـەرەتاییەکان بەرهـەمیان هێناوە، کە ئاخـۆ باوکسـالاری Patriarcat تێیـانـدا باو بووە یان دایکسـالاری matriarcat ئەوانیش لەلایەکـەوە لە رووی زانسـتـییـەوە گومـان و تەمـومژێکی زۆریان لەسـەرە و هێشتـا روون نییە ئاخـۆ ئەو کـۆمـەڵگایـانە بەو شـێـوە هـەبوون یان نـا، چونکە بۆچـوونەکـان لەو بارەوە جیاوازن، ئەوەتا ئافرەتە نووسـەری بەتوانا (کیت میلت) ئەگەرچی گاڵتـەی بە تیـۆری (پێکهـاتەی بەدەنی چارەنووسی ئافـرەت دیاری دەکـات) دێ بەڵام ئەم کەسـایەتییە ناسراوەی جیهانی ئافرەتان لە کتێبی (سیاسـەتی سێکس)دا دەنووسێ "جیهـانی سەرەتاکان و جیهانـی شارستانیش هەردووکیان جیهانی پیاوانن"، هـەروەها دان بەوەدا دەنێ کە نازانێ ئاخـۆ کۆمەڵگەی دایکسەروەری لە رۆژگارێکدا هـەبووە یان نا"[٩].

لەلایەکی ترەوە ئاسـاییـیـە ئەو دیراسـاتانەیش دوور نەبووبن لە کـاریگەریی جیـهانبینی و ئایدیۆلۆجیـای نووسـەرەکانیـان. ئاخر لەخۆوە نییـە ئەنگلز بە راشکاوی ئەو دوو بەرهـەمـەی باخـۆفین و مـۆرگن بەرز هـەڵدەسـەنگێنێ چونکە لەگـەڵ تێزە فـیکرییـەکـەیدا یەکیـان دەگرتـەوە. دەمێنێتـەوە ئەوەی ئاخـۆ ئەو پێشکەوتنەی لە تواناکانی ئافرەتان لەم چەند سەدەیەی دواییدا و بەشداریی بەرفراوانیان لە کایە زیندووەکانی ژیانی کۆمـەڵگە و جیـهاندا و سـەرهـەڵدانی چەندان ئافرەتی هەڵکەوتوو لە بوارەکانی پسپۆڕی و کار و چالاکیی خۆیاندا، دەکرێ بە بەڵگە لەسـەر نیوە خاڵییەکەی پەرداخـەکە حسێب بکرێ یان لەسـەر نیوە پڕەکەی؟ ئاخۆ بەڵگەی ئەوەیە کە ئافرەتان بە بێ حەپولک و ئاسانکاری و دەستگرتنی پیـاوان ناتوانن تەوقـەکـانی گـەردنیـان بشکێنن و لە چوارچێوەی دیواری مـاڵەکـان بێنە دەرێ و داهێنـان بکەن و ئەگـەریش هاتنە دەرەوە هەر ناتوانن لە مـاراسـۆنی ژیاندا بـە پیـاواندا بگەنەوە، بەڵگەش ئەو ژمـارە کـەمـەی ئافرەتانی هەڵکەوتووە لە چاو لێشـاوی پیـاوانی هەڵکەوتوو لە هەمـان قـۆناغ و فەترەی زەمەنیدا؟ یان بەڵگەی ئەوەیە کە دەرنەکەوتنی ئافرەتانی هەڵکەوتوو لە مێژوودا نیشـانەی ئەوەیە کە زەوینەیان لە بەردەمدا سـاز نـەبووە، ئەوەتا ئەو مـاوە مێـژووییـە سنووردارە نوێـیەی دوایی ئەو ژمـارە بەرچاوە لە ئـافرەتانی هـەڵکەوتووی بـەرهـەم هێناوە و ئـەمـــەش ئـامـــاژەیە بۆ ئەوەی کـــە ئـەگـــەر پێشکەوتنەکە لەسـەر ئەم ریتمە یان تیژتر بەردەوام بێ ئەوا زۆر نابات پاساوە زانستی و فەلسەفییەکانی نایەکسانی لەبەریەک هەڵدەوەشێن؟

لە راستیدا دەکرێ بەڵگە بێ لەسـەر هەردوو بۆچوونەکە.

کەواتە بۆ یەکلاکردنەوەی ئەم جەدەلە بێزەنتییە پێویستمـان بە ئەنجامدانی مـەحـاڵە. بەڵام پێش لـە باسکردن لەو مـەحـاڵە جـێی خـۆیەتـی بپـرسین ئاخـۆ هەوڵدان بۆ نـەهێشـتنی ئەو ناکـۆکـیـە کـارێکی پێـویسـتـە؟ ئاخـۆ بوونی ئەو ململانێیە داینەمیکییەتێک بە هەوڵەکانی بەگەڕخستنەوە و بەشدارکردنەوە و یەکسانکردنەوەی ئافرەت نادات؟ ئاخـۆ یەکلانەبوونەوەی مـەسـەلـەکە لە نێوان ئەو دوو ئاراستـەیە بووەتە کۆسپ لە بەردەم هەنگاونانی ئافرەت بۆ پێشـەوە لە

ڕێی سەلماندن و چەسپاندنی مافە سروشتییەکانیدا؟

لە راسـتـیدا ئەگـەر بڵـێین نەبووەتە کۆسپ رەنگە ورد نەبووبین، چونکە تا ئێستاش ئەو تێڕوانینە بووەتە بناغەیەکی فەلسەفی و رۆحی و کۆمەڵایەتی لای زۆرێک لە کـۆمـەڵگە دواکـەوتووەکـان بۆ ڕێبڕینەوە لە بـەشـداریکردنی ئـافـرەت وەک کـائینێکی کـاریگەر و زیندوو لە کـۆمـەڵگەدا، ئەمـیش بە بیـانووی ئەوەی جێی ئافرەت و مـافی ئافرەت ئەوە نییە بـەو شێوە رەهایە وەک پیـاو بێـتە نێـو گـەرمــەی چالاکی و ملمــلانێکانی ژیـان. بەڵام دەبێ ئەوەش بڵـێین کـە ئەو ملمـلانێیە تاقـەت و توانای بزاوت و بەردەوامـبوونی بە بزاڤی ئافرەت لە پێناو بەدەسـتـهێنانی مافـە سـروشـتـییـە زەوتکراوەکـانی داوە و لە هـەمـان کاتیـشـدا لێرە و لەوێ لایەنی بەرامبـەریشی ناچاری پاشـەکشـە و سـەلماندنی ڕێژەیەکی پتـر لە مـافـەکـانی کـردووە. ئـاخـر خـۆ ئـەو مـافـانەی لە ئافـرەت لە وڵاتانی پێـــشـکـەوتوویش بـە دەســـتی هـێنـاون وەک قـــارچک لە پڕ لە زەوی بـۆی هەڵنەتۆقـیـون، بگرە بـەرهـەمی دەیان و سـەدان سـاڵ ملمـلانێ بووە لەگـەڵ عـەقڵیـەت و کولـتوورێکی کلاسـیکیی باو کە ئەویش هـەڵگری هـەمـان بۆچوونی نادادپەروەرانە بووە بەرامبـەر بە بەها و رۆڵ و مافی ئافرەت. لە هـەمـان کاتدا درێژبوونەوەی تـەمـەنی ئـەو گرووپە و کـاریگەری حـاشـاهـەڵنەگـریشی لەسـەر ئاستی جیـهـان، جۆرێک لە مـانا و چێژی تایبـەت بـە ژیان دەدا، چونکە ژیانی "یەک رەنگ" مرۆڤ تووشی وشکهەڵاتنی رۆحی دەکات. سـەرکـەوتنی سیستمی دیموکراتی لە داننانییـەتی بە بوونی جیاوازییەکان با هـەندێ لەو توخمانە لای هـەندێکی تریشیان بە دواکەوتوو و بێ کەڵکیش بزانرێن.

بەم پێیـە سـەبارەت بە مـاهیـەتی ئافـرەتانیـان دوو جـۆر کـۆمـەڵگەمـان بۆ دروست دەبێ کە رەنگدانەوەی دوو جۆر شارستانییەتن. ئەگەرچی ئەوەیان کە پێ لەسـەر یەکسـانیی بێ قـەیدوشـەرت دادەگـرێ بە گشـتی پێشکەوتووتر و ئینسـانیـترە بەڵام نموونەکـەی تریش دیسـان هـەڵگری کۆمـەڵێ تایبـەتمەندیی ئیـجـابیـیـە، کـە دەکـرێ جـێی سـەرنجی ئـافـرەتانی ئازاد و یـەکـسـانیی کۆمەڵگەکانی تریش بێ.

ئاخر لەم ژیانەدا هیچ شتێک ڕەها نییە. زەوق و حەز و پێداویستییەکانی مرۆڤ جۆرەوجۆر و ئاڵۆز و لە ژمارە نەهاتوون. زۆرجار ڕەنگە ئەو بەهایەی لای زۆرینەی خەڵک لە سەردەمێکدا هیچ جێی بایەخ نییە و بە ماکی دواکەوتن لە قەڵەم دەدرێ لای بەشێکی زیندووی کۆمەڵگەکە یان لای زۆرینەی کۆمەڵگەکە لە قۆناغێکی تردا، یان لای بەشێک لە کۆمەڵگەیەکی تری بە نموونەیەکی زێڕین و ئینسانی بزانرێ. بۆ نموونە لای کۆمەڵگە ڕۆژئاواییەکان ئازادیی تەواو بە تاک دراوە لە هەڵبژاردنی شێواز و فەلسەفەی ژیانی خۆی و بەو پێیە خێزان وەک دامەزراوەیەکی وابەستە کە کۆمەڵێک ئیلتیزاماتی ئەخلاقی و یاسایی لەسەر پیاو و ئافرەت پێویست دەکات بەرەو پووکانەوە چووە. ئەمە لای زۆرێک لە گەنجانی کوڕ و کچی ئێمە، دوور لە وابەستەبوون بە ڕێنوێنییەکانی ئاینی ئەم کۆمەڵگەیە، خەونێکە. لای ئەوان ڕەنگە خۆبەستنەوەی پیاوێک و ئافرەتێک بۆ ساڵانێکی دوور و درێژ و قبووڵکردنی زۆرێک لە کەموکوڕییەکانی یەکتری لە پێناو هەڵنەوەشانەوەی ئەو خێزانە و پەرتەوازەنەبوونی ئەندامەکانی کارێکی بێ مانا بێ. بەڵام لە هەمان کاتدا ڕەنگە زۆرێک لە ئافرەتان و کوڕانی ئەوێش، بە تایبەتی ئافرەتانیان کە لەگەڵ تێپەڕینی تافی گەنجێتییان بازاڕ و ڕەواجیان روو لە کزی دەکات و دەورووبەریان چۆڵ دەبێ و کەسێک نابێ هاودەم و هاوخەمیان بێ، کاتێ لەو مەلەزاتە تێر دەبن و هەستی باوکایەتی و دایکایەتی و برا و خوشکێتی و خزمایەتییان تێدا دەبزوێ سەری ڕەزامەندی بۆ پلە و پایە و مافی ئافرەت لەو کۆمەڵگە کلاسیکانەدا بلەقێنن. خۆکوشتنی لاوانی هەردوو ڕەگەز بە ڕێژەیەکی بەرچاو بێ پێوەندی نییە بەو کەلێنە ڕۆحییەوە کە نەبوونی خێزان بۆ ئەندامانی دروست دەکات. خێزانیش وەک دەزانین یەکێ لە دامەزراوە سەرەکییەکانی قەیدکردنی ئافرەتە.

بەهەرحاڵ تا ئەو کاتەی کۆمەڵێ مرۆڤ هەبن، چ پیاو چ ئافرەت، کە باوەڕیان وابێ ئەو یەکسانییە ڕەهایە دروست و دادگەرانە و گونجاو نییە و بوونی جۆرێک لە جیاوازی و نایەکسانی لە دابەشکردنی ئەرک و مافە

کۆمـەڵایەتیـیەکـاندا پتر لەگـەڵ دادگەری و مـرۆڤـایەتیدا دەگـونجێ و بوونی خـۆیان لەنێـو ئەو فـەزا رۆحی و کـۆمـەڵایەتیـیـەدا ببـیننەوە، ئەو رەوتە هەروا بەردەوام دەبێ و درێژە بە ملـمـلانـێ لە پێناو بردنەوەدا دەدات. لـە راسـتـیـدا کەمـیش نـین ئەوانەی لە کۆمەڵگە شـارسـتـانێتییـە جۆرەوجۆرەکاندا بەو شـێوە بیر دەکەنەوە.

***

وتمان پێـویـست بە ئەنجـامـدانی مـەحـاڵ هـەیە بۆ بەلایەکـدا خـسـتـنی ئەو ناکـۆکـیـیـە، ئەویش بە گـەڕانەوە بۆ ئەو خـاڵە مـێـژوییـیـەی تێـیـدا کولتـوورە مـرۆڤـایەتییـە جیـاوازەکان، کە داوونـەریتـەکـان لەسـەر نەوەکـان فـەرز دەکـەن، هێـشـتـا سـەریان هەڵنەداوە، لەو سـاتە مـێـژوویـیـەدا کـە سـەرەتاکـانی دابەشکردنی کـۆمـەڵایەتی کـار لە نێوان نـێر و مـێی مرۆڤـایەتیـدا دەسـتی پێ کرد، تا بـزانین ئاخـۆ هۆکـارەکانی ئەو جیـاوازییـەی لە دابەشـکردنی ئەرک و مـافـەکـاندا سـەری هەڵدا و ئەو نایەکسـانییە مێژوویـیـەی خـوڵقاند، زاتی و بەرەنجـامی جـیـاوازیی سـروشـتی هـەردوو رەگـەز بـوو کـە هـەریەکـەیان ئاراسـتـەیەکی وەرگرت و کۆمەڵێ پێگەی تـایبەتی داگیر کرد، یان سەرەتا هیچ جـیـاوازییـەک لەسـەر بنـاغـەی جـیـاوازیی رەگـەز وجـوودی نەبـووە و دواتر هۆکـارگـەلی بابەتی ئەو جـیـاوازییـەی هێناوەتە کـایە، چونکە لـەو پنتـە مێـژوویـیـەدا ئـیـتـر هـیچ گـومـانێک بۆ تەئویلی جـۆرەوجـۆر و ئـەنجـامگـیـریی تەجریدی و خوێندنەوە لە گۆشـەنیگای جۆرەوجۆرەوە نامێنێتـەوە. بەڵام چۆن بگەڕێینەوە ئەو پنتـە مێژوویییە کە رەنگە ملیۆنان سـاڵ لەمەوپێش بێ. ئیڤلین ریـیـد کـە خـۆی لایەنگری بیـرۆکـەی یەکـەمـایەتیی دایکسـالارییـە، پێی وایە باوکسالاری ملیۆنێک ساڵ پاش پەیدابوونی مرۆڤ هاتە ئاراوە(١٠).

بۆ ئـەم مـەبەسـتـە هەندێ لە زانایـان گـەڕانەوە بـۆ هەندێ کـۆمـەڵگەی سـەرەتاییی ئەم سەردەمـە، بەڵام ئەویش کۆتاییی بە گومـانەکە نەهێنا، چونکە ئەگەر هەندێ لەو کۆمەڵگانە وەک خێڵی ڤیدا لە سریلانکا، زۆربەی خێڵەکانی باکـور و باشـووری ئەمـەریکا، هەندێک لە دانیـشـتـوانی ئەسکیـمـۆ، کـە تا

قۆناغێکی درەنگ دایکسالارییان تێدا باو بووە، بەڵام چەندان خێڵی رەچەڵەکی ئوسترالیایی لەسەر بنەمای هەردوو سیستمی باوکسالاری و دایکسالاری رێک خراون لە کاتێکدا هەردووکیان لە هەمان ئاستی پێشکەوتنی ئابووری-کۆمەڵایەتیدان(١١).

زانایانی زمان کاتێ دەستەپاچە بوون لەوەی لە رێی لێکۆڵینەوە زمانەوانییەکانیانەوە یەکەمین زمان کە لەسەر زەوی سەری هەڵداوە بدۆزنەوە، سەرەنجام بیریان بۆ ئەوە چوو کە کۆمەڵە منداڵێک پاش لەدایکبوونیان لە جێیەکی دابڕاو لە کۆمەڵگەدا بە تەنیا پەروەردەیان بکەن و هیچ زمانێکیان فێر نەکەن و چاودێرییان بکەن بزانن کاتێ یەکەم جار دەست بە قسەکردن دەکەن چ زمانێک بەکار دێنن. بە کردەوە ئەمەشیان کرد. ئێمەیش هەر دەبێ کارێکی لەو جۆرە بکەین. بێین کۆمەڵێ منداڵی کور و کچ بە تەنیا لە دوورگەیەکی دابڕاودا پەروەردە بکەین و هەندێ لە کەرەستەکانی کارکردنیان لە بەردەم دابنێین. بێ ئەوەی هیچ رێنوێنییەکیان بدەینێ چاودێرییان بکەین بزانین ئاخۆ لەگەڵ پێگەیشتن و دەستپێکردنی چالاکییە رۆژانەکانیاندا چۆن کارەکان لەنێو خۆیاندا دابەش دەکەن؟. دەکرێ لەوێوە سەرەداوێکمان دەسکەوێ کە ئاخۆ ئەو دابەشکردنەی ئەرک و مافەکان لە کۆمەڵگەکانی ئێمەدا زادەی سروشت و توانای زاتیی کەسەکانە، یان زادەی کولتوورێکی کۆمەڵایەتیی تایبەتە؟ بەهەرحاڵ ئەگەر ئەوەش بکرێ و ئەنجامگیرییەکی تایبەت پشتگیریی ئەم یان ئەو ئاراستە بکات، دیسان ناکۆکییەکە هەروا درێژەی دەبێ و تانە لە ئەنجامی ئەزموونەکە دەدرێ. لەبەرئەوە با واز لەو ململانێیە بهێنین هەر وا بەردەوام بێ و هەوڵ بدەین بناغە بۆ رێیەکی سێیەم دابمەزرێنین، رێیەک مەرج نییە رادیکالی و دژ بێ لەگەڵ هەردوو ئاراستە کلاسیکییەکە، چون رێگەچارەی رادیکالی بە زەحمەت سەرکەوتن لەگەڵ مرۆڤی ئاڵۆز بەدەست دێنێ. دەکرێ گەلاڵەیەکی نوێ بە سوودوەرگرتن لە لایەنە ئیجابی و سەلبییەکانی ئەوان بەڵام بە گیانێکی نوێوە بەرهەم بهێنین.

***

با سەرەتای ئەو ڕێیە بە وەلاخستنی کێشمەکێشە فەلسەفی و زانستییەکانی پێوەست بەو مەسەلەیە دەست پێ بکەین، چونکە وەک بینیمان ئەو مەعمەعەیە نەیتوانیوە خزمەتێک بەو دۆزە بکات. هەروەک وا چاکە خۆ لادەین لە چەمکە جیاوازیی وروژێنەرەکانی لە چەشنی "یەکسانیی رەها" یان "ڕێژەیی"، یان جیاوازی، چونکە تەبەناکردنی ئەو چەمکانە دیسان دەمانخاتە بەردەم دەمەتەقێیەکی تری نەزۆکەوە کاتێ لایەنی بەرامبەر بە ڕێگەی جۆرەوجۆر ئەو دروشمە دەخاتە ژێر رەخنە و لەدادگەدانەوە.

با ئێمە لە نێوان ئاراستە ئاسۆییە دژبەیەکەکاندا ئاراستەیەکی ستوونی بەرەو بەرزایی، واتە "ئاراستەی بێ دژەئاراستە" هەڵبژێرین، تا نەکەوینە دژایەتی و ناکۆکی لەگەڵ ئاراستەیەکی تایبەتدا. با ئێمە لە سەنگەری بەرگریکردن لە ئافرەت و داکۆکیکردن لەسەر زەروورەتی یەکسانکردنی لەگەڵ پیاو و سەنگەرگرتن لە پیاو بۆ ناچارکردنی بۆ پاشەکشە و دەستهەڵگرتن لە ڕێژەیەک لە ئیمتیازاتەکانی، بێینە دەرەوە و هەوڵ بدەین هەردوو رەگەز لە سەنگەرە رەگەزییەکانیان بێنینە دەرەوە و بیانگێڕینەوە بۆ نێو خێوەتی مرۆڤایەتی، ئەو خێوەتەی کە دان بە جیاوازییە رەگەزییە دەستکردەکان و پێوەرە رەگەزییە نامرۆڤانەکاندا نانێ.

باسکردن لە یەکسانی ئەو کاتە دێتە گۆڕێ کە مرۆڤایەتی دەخرێتە ژێر پرسیار. ئەو کاتەی جیاوازیی رەگەز دەکرێتە بناغە و پاساو بۆ چەوساندنەوەی یەکێ لە دوو رەگەزە پێکهێنەرەکەی مرۆڤایەتی. باسکردن لە یەکسانیی نێر و مێ هەوڵێکە بۆ گێڕانەوەی هاوسەنگی، بۆ بەرجەستەکردنی مرۆڤایەتی مرۆڤ وەک خۆی، نێر وەک خۆی و مێ وەک خۆی. مرۆڤایەتی لە جیاوازبوونی دوو رەگەزەکەدا بەرجەستە دەبێ نەک لە لێکچوونیان. بەرجەستەکردنی مرۆڤایەتی و لەنێوبردنی ئەو لارەسەنگییەی بەهۆی سەرەڕۆییی لایەکیانەوە هاتووەتە دی بەوە نابێ هەوڵ بدەین ئەو جیاوازییە سروشتییە لەنێو ببەین، چونکە ئەو جیاوازییە جیاوازییەکی گەردوونییە و تەواوی کائیناتەکانی گەردوونی گرتووەتەوە. چێژ و مانای ژیانیش لەو

جیاوازییەدایە نەک لە یەک رەگەزیدا، ئەگەر وا نەبێ دەبێ بکرێ بڵێین بایەخی ژن بۆ پیاو یان پیاو بۆ ژن وەک بایەخی پیاو بۆ پیاو یاخۆ ژن بۆ ژنە، کە بە کردەوە وا نییە و ئەو بۆشاییە رۆحی و فیزیۆلۆجی و کۆمەڵایەتییەی ژن بۆ پیاوی پڕ دەکاتەوە، یان پیاو بۆ ژنی پڕ دەکاتەوە قەت بە هاورەگەزەکەی یان بەیەک رەگەزی پڕ نابێتەوە و بەبێ ئەو ماهیەتی جیاوازیی هەردوو رەگەز ژیانێکی مرۆڤانەی تەندروست نایەتە بوون، هەروەک چۆن کە بە هیچ کام لە هێڵی سارد بە تەنیا یان گەرم بەتەنیا تەزووی کارەبا دروست نابێ.

ژنە نووسەر و رۆژنامەنووسی بەناوبانگ (ئەلیزا ماکسویل) کە برنادشۆ بە (هەشتەم شتە سەیری دنیا) ناوی بردووە، دەڵێ: "هیچ رێگەیەک نییە بۆ رزگاربوونی ئافرەت لە ترسەکانی جگە لەوەی باوەڕ بە خۆی بێنێ وەک ئافرەت، مێینەیی بەخششە، بەخششێکی جوانیشە ئەگەر ئافرەت بزانێ چۆن بەکاری دێنێ"(١٢). ئاخر ئەگەر پێمان وابێ نەهێشتنی پیاوسالاری یان ژنسالاری و بەرجەستەکردنی مرۆڤایەتی لە نەهێشتنی یەکێ لە رەگەزەکاندایە، جا بە نەهێشتنی رەگەزە بە هێزە ستەمکارەکە بێ، یان رەگەزە لاوازە بێدەسەڵاتەکە، ئەوە دەبێ لە بریی هەوڵە فیکری و فەلسەفی و سیاسییەکانمان بۆ دەستەبەرکردنی زەوینەی یەکسانی و مافەکانی ئافرەت، دەبێ هەوڵەکانمان ئاراستەی تاقیگە زانستییەکانمان بکەین تا بەڵکو بتوانین دەرمانێک بدۆزەوە کە بە بەکارهێنانی هەموو مرۆڤە نێر و مێکان بۆ نێر یان مێ یان بۆ مەخلووقێکی تری سێیەم و بێ رەگەز بگۆڕێ، کە لە توانایدا بێ بە تەنیا و بە پشتبەستن بە پێکهاتە سروشتییە زاتییەکانی ئەرکە زایەندییە جۆرەوجۆرەکان، لەناویاندا وەچە خستنەوەش، بەبێ هەبوونی رەگەزێکی تری بێگانە مومارەسە بکات. ئەو کاتە کۆتا بەم مەعمەعەیەی نێوان ئافرەت و پیاو و شەڕ لەسەر یەکسانی و نایەکسانی دێت. بەڵام ئاخۆ ئەوە رێگەچارەیەکی مرۆڤانەیە؟

دەمێنێتەوە لە چوارچێوەی تابلۆ سروشتییەکەدا بناغەیەک بۆ ژیانێکی مرۆڤانە، دوور لە یاریکردن بە چەمکە فەلسەفییەکان، دابڕێژین. بۆ

ئەنجـامـەکـەیش نـابێ چـاوەڕێی یۆتۆپیـایەک بکەین، چونکە ژیان بەبێ نارێکییەکی بنیاتنەر، بەڕێوە ناچێ. بۆ سـەرخستنی ئـەم پرۆژەیە پێش هەموو شـتـێک پێـویسـتـمـان بە بوونی فـەلسـەفـەیەکی ئینسـانی هەیە بۆ پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان.

فەلسەفەی ئینسانی (هیومانیزم) پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ کە مرۆڤەکان لە جەوهەردا بەشە جیاوازەکانی یەک کائینی رۆحین کە مرۆڤایەتییە. هەریەک لە ئێمـە پارچە یاخـۆ لقـێکین لـەو ئەسـڵـە و لێرەشـەوە لە رووی بەهـاییـیـەوە یەکسانین. هەروەک چۆن، بە تەعبیری هەندێ لە فەیلەسووفەکان، حەقیقەت ئاوێنەیەک بووە شکاوە، کـاری هەریەکـەمـان ئەوەیە پارچەیەک لەو پارچانە بدۆزینەوە تا لە کۆی پارچەکانی هەموومان ئاوێنەکە دروست بکەینەوە و وێنە راسـتـەقینەکەی بە تەواوی تێدا ببینین، بە هەمـان شـێوە لە پاش خەلقەوە (مرۆڤایەتی)ش وەک پارچەیەک موگناتیس پارچە پارچە بووە هەر پارچەیەکی کەوتووەتە ناخی مرۆڤـێکەوە تا ببێتە هێزێکی کێشکردن کە لە ناخـەوە مرۆڤەکان بەرەو لای یەکتر پاڵ بنێ. واتە ماکی خۆشەویستی مرۆڤە لە ناخی مرۆڤدا. ئەرکی ئێمە لە ژیاندا ئەوەیە ئەو توخمە ئینسانییەی لە ناخماندایە تەرجەمەی بکەینە سـەر کردار تا لە کۆی رەفتارە ئینسانییەکانی هەموومان مرۆڤایەتی لەسەر ئەرز بەرجەستە ببێتەوە.

ئینسانییەت یانی تۆ لەگەڵ لە بەرچاوگرتنی بەرژەوەندییەکانی خۆت ماف و بەرژەوەندیی ئەوانی تریشت لە بیـر بێ و لە خـەمـیـاندا بیت. گـرینگیی ئەو فـەلسـەفـە ئینسـانییـە لەوەدایە بەبێ ئەوە زەحمەتە ئێمە بتوانین دان بەمافی ئەوانی تردا بنێین، ئەمـیش نەک تـەنیـا لـە نێـوان پیـاو و ئافـرەت وەک دوو رەگەزی جـیاواز بگرە وەک پیاو و پیاو، وەک ژن و ژن، وەک پیاو و ژن. وەک ئەم نەتەوە و ئەو نەتەوە، چونکە تەنیا لەسەر بناغەی باوەڕ بە ئینسانییەت ئێـمـە دەتوانین بە یەک چاو سـەیری هەمـوو کـەسـێک بکەین و پاراسـتـنی مافەکانی هەر کەسێک بە ئەرکی ئەخلاقیی خۆمان بزانین، دەنا پاساو زۆرن بۆ جیاوازی: پێوەرەکانی ئاستی شارستانی، پارە و سـامـان، پلە و پایە،

زانایی، هێزی چەک و بازوو، هەموو ئەمانە لای هەموو مرۆڤەکان وەک یەک نین، هەموو ئەمانە لە باریاندا هەیە جیاوازیی چینایەتی و سووکایەتیکردن بە چینە بێبەشەکانی لێ بکەوێتەوە.

بالادەستیی پیاو لە رووی هێزی جەستەییەوە ئەوەی لێ چاوەڕێ دەکرێ کە بەو شێوەیەی زۆرترین چێژ و بەرژەوەندی دەست بخات ئافرەت ئیستیغلال و پەراوێز بکات. تەنانەت زانستیش پشتگیری لەو جیاوازییە دەکات، چونکە لە رووە بایۆلۆجییەکەوە کەسێکی بەهێز و یەکێکی بێهێز وەک یەک نین، پیاوێک و ئافرەتێک وەک یەک نین. بەپێی لایەنە ئاژەڵییەکەی مرۆڤ بێ ئەرکی مرۆڤ ئەوە نییە بە تەنگ بوون و مافی ئەوانی ترەوە بێ با ئەو "ئەوانی تر"ە نزیکترین کەسی خۆیشی بن مەگەر بە قەدەر ئەوەی کە خزمەت بە بەرژەوەندییەکانی ئەو کەسە بکات. گەر من بەگوێی دەنگی گەدەم بکەم چ باکم نییە مرۆڤێک لە تەنیشتم لە برسا بمرێ و منیش لەسەر سفرەی چەور و رازاوە بم. لە رووە بایۆلۆجییەکەوە تەنانەت لە رووە عەقڵانییە مادییەکەشەوە من هیچ ئەرکێکی ئەخلاقیم لەسەر نییە بەرامبەر دواکەوتوویی ئافرەت، بەرامبەر چەوساوەییی گەلەکەم، بەرامبەر رزگارنەکردنی منداڵێک کە لەناو ماڵێکی گڕگرتوودا مەرگ هەڕەشەی لێ دەکات مەگەر خۆم سوودێک لەوەدا ببینم. لە جیهانی مادە و جەستە و چێژی مادیدا شتێک نییە بەناوی ئەخلاقی ئینسانی و پاراستنی مافی ئەوانی تر، بگرە هەموو شتێک لە پێناو مانەوە و بەرژەوەندیی زاتدایە. ئەوە هەستە ئینسانییەکەیە کە وا لە من و تۆ دەکات خۆمان بە بەرپرسیار بزانین بەرامبەر ستەمێک کە کۆمەڵگە لە ئافرەتی دەکات.

ئینسانیەت پێمان دەڵێ من و تۆ، چ وەک مرۆڤ و چ وەک هەردوو رەگەز، هەڵگری هەمان جەوهەری ئینسانین. راستە هەریەکەمان هەڵگری کۆمەڵێ خەسڵەتی کەسایەتی و وابەستەی کۆمەڵێ فاکتەری بابەتین کە رێڕەوێکی جیاواز و تایبەتی بۆ ژیانمان دروست کردووە، بەڵام گرینگ ئەوەیە هەریەک لە ئێمە مرۆڤین، لە سیفاتە مرۆڤایەتییە بنچینەییەکاندا هاوبەشین، هەریەک لە توانایدایە بەشێ لە بەرپرسیارێتییەکانی رەوتی گەشەی مرۆڤایەتی و

پێشکەوتنی ژیان و شارستانیەت لە ئەستۆ بگرێ. دەکرا من تۆ بم، تۆ من بیت. هەموو لە یەک بناغە و توخم و سەرچاوەین.

ئیدی لێرەوە رێگرە رۆحییەکانی بەردەم گەشەی هەمووان تەخت دەبێ. کە رێگرە رۆحی و دەروونییەکان نەمان ئیدی نەمانی رێگرە بابەتی و کۆنکریتییەکان تەنیا لەسەر کات و کۆشش دەوەستێ. ئاخر رێگرە رۆحییەکان کەم نین. خۆبەزلزانینی پیاو و رێبڕینەوەی لە مافەکانی ئافرەت رێگرە. تا ئەو کاتەیش ئەو هەستەی تێدا ریشەکێش نەکرێ هەر رێگر دەبێ لە ئافرەت. هەستی خۆ بەکەمزانینی ئافرەت، ئەو هەستەی پاشکەوتنی مێژوویی خولَقاندوویەتی و چەسپاندوویەتی، باوەڕنەبوونی بەوەی توانای شکاندنی تەوقی پەراوێزی و دواکەوتوویی هەبێ، رێگرە. تا ئەو هەستە لە مێشکدا ریشەکێش نەکرێ رێگر دەبێ لە بەردەم گەشەکردنیدا. ئەم حالَەتە لەسەر ئاستی نەتەوە و شارستانێتیەکانیش وجودی هەیە. ئێمە دەبینین کاتێ نەتەوەیەک پێی وابێ ئەو گەلی تایبەت و هەلَبژێردراو و سەردەستە و داهێنەرە و ئەوانی تر لە مادەیەکی نەزۆک و بێ نرختر خولَقاون، بێگومان ئەو نەتەوەیە چی پێ بکرێ، لە کۆسپی رۆحی و بابەتی، لە بەردەم گەشە و داهێنانی ئەوانی تردا دروستی دەکات تا تیۆرە ئەفسانەییەکەی بەدرۆ نەکەوێتەوە. بە هەمان شێوە ئەو نەتەوەیەیش کە باوەڕی بە خۆی نەبێ و پێی وابێ داهێنان و پێشکەوتن لە توانای ئەودا نییە و هەر دەبێ چاولێکەر و لاساییکەرەوەی ئەوانی تر بێ، ئەوە ئەو گەلە تا لەم دەردە رۆحییە رێگرە شیفا وەرنەگرێ ناتوانێ بگۆڕێ. بەکورتی تا رێگرە زاتی و بابەتییەکان هەلَنەگیرێن ئافرەت ناتوانێ ئەو لاسەنگییە راست بکاتەوە.

بەم پێیە نەمانی رێگر و گرێ رۆحی و دەروونییەکانی ئافرەت و پیاو سەرەتایەکی تەندروستە بۆ دەستپێکردنی ژیانێکی هاوبەشی مرۆڤانە و هێنانە کایەی جیهانێکی نوێی مرۆڤانە، دوور لە دەمارگیریی رەگەزی.

خۆشبەختانە ئەو هەستە ئینسانییەی باس کرا، کە زامنی لەناوبردنی گرێ و بەربەستە رۆحییەکانە، لە ناخی هەر یەکێکماندا هەیە. هەر هێندەی دەوێ

نەهێڵین پاڵەپەستۆکانی لایەنە ئاژەڵییەکەمان لاواز و پەراوێزی بکات. ئەویش بە تەرجەمەکردنی ئەو هەستە بۆ فەلسەفەیەک کە بەردەوام خۆمانی پێ تەلقین و شەحن بکەینەوە تا سەرەنجام ببێتە بناغە و داینەمۆیەک بۆ سەرخستنی ئەو پرۆژە ئینسانییە.

رەنگدانەوە و کارتێکردنەکانی ئەم هەست و فەلسەفەیە لە گەلێ بواردا سوودی لێ دەبینرێ. یەکەمین بوارێ کە پێویستە تێیدا بیخەینە کار رامکردن و هێنانە ژێر کۆنترۆڵی ئەو هێزە جەستەییە کە بەردەوام ئامازی سەرەکیی دەستی پیاوان بووە بۆ چەوساندنەوەی ئافرەت. ئاخر هۆکاری سەرەکیی زۆربەی نابەرامبەری و ستەمکارییەکانی دنیا جیاوازیی هێزی فیزیکییە لە نێوان جەمسەرە ناکۆکەکاندا، کە وا دەکات لایەنی بەهێز لایەنی لاواز قووت بدات یان لە پەلوپۆ بخات و بیخاتە خزمەتی بالادەستی و بەرژەوەندیی خۆیەوە. مرۆڤایەتی پێمان دەڵێ مرۆڤ بۆ خێر خوڵقاوە نە بۆ شەڕ. لێرەوە هەموو ئەو ئامراز و توانایانەش کە بە مرۆڤ دراون دەبێ لە بواری خێر و بیناکردندا بخرێنە گەڕ نەک لە ستەم و چەوساندنەوە و وێرانکاریدا. زوڵمکردن خیانەتە لە ئینسانیەت. رەگەزسالاری خیانەتە لە مرۆڤسالاری. رەگەزسالاری واتە نیوە ئیفلیجیی مرۆڤایەتی.

رەهەندێکی تر کە ئەو هەستە ئینسانییە رەنگی تێدا دەداتەوە ئەوەیە پێویستە لە هەوڵدانی هەردوو رەگەز بۆ گێڕانەوەی هاوسەنگی و بەرجەستەکردنی مرۆڤایەتی و بنبڕکردنی فەلسەفەی رەگەزسالاریدا دەست هەڵگیرێ لە بەکارهێنانی رێوشوێن و کەرەستەکانی سەردەمی رەگەزسالاری. واتە دەست هەڵگرین لە گیانی کێبەرکێی رەگەزی و مامەڵەکردن لەگەڵ ئەوی بەرامبەر وەک رکابەرێک، بەڵکو لەم رێیە نوێیەدا دەبێ هەردووک وەک تیم لە وۆرک شۆپێکدا کار بکەن بۆ سەرخستنی پرۆژەکەیان. گەرەکە ئافرەت بەو شێوە لە پیاو بروانێ کە ئەویش بە شوێن رێگەی گەیشتن بە مرۆڤایەتی و کۆتاییهێنان بە ستەم و نابەرامبەریدا دەگەرێ و لەو مەیدانەدا هاوکار و هاوئامانجی ئەوە، چونکە ئەگەر لە سایەی سیستمی رەگەزسالاریدا ئافرەت

ستەم لێکراوە، ئەوا لە بەرامبەرەوە پیاویش ستەمکارە، چ ستەمکردن و چ ستەملێکرانیش دوو حاڵەتی داخزانن لە بازنەی مرۆڤایەتی، چونکە هەروەک چۆن ستەم لێکراو ئازار دەچێژێ، ستەمکاریش لە ناخەوە نارەحەتە و گیرۆدەی فەلسەفەیەکی نامرۆڤانەی ژیانە، پاسەوانی زیندانیش بەشێوەک لە شێوەکان زیندانی جێگەکەیەتی. لەبەرئەوە نەمانی حاڵەتی ستەم، بەهەردوو رووەکەیەوە، لە راستیدا تەنیا رزگارکردنی ستەم لێکراو نییە بەتەنیا، بگرە رزگارکردنی ستەمکاریشە. ئاخر ئازادکردنی زیندانییەک لە هەمان کاتدا حەواندنەوەی پاسەوانی زیندانەکەیشە. رزگارکردنی ئەویشە لە جۆرێکی تر لە دیلێتی و کرۆژانی ویژدان.

ئێمە لێرەدا ناچینە ناو وردەکارییەکانی خشتەی دابەشکردنی کار و مافەکان لە نێوان ئافرەت و پیاودا چونکە ئەگەر وامان کرد، ئەوە ئێمەیش دەبینە ئاراستەیەکی تر کە لەم یان لەو پنتدا لەگەڵ هەریەک لە دوو ئاراستە تەقلیدییەکەدا یەکتر دەبڕین و سەرەنجام تەرحەکە دەبێتە تەرحێکی جوزئی و دەکەوێتە ململانێ لەگەڵ تەرحە جوزئییەکانی تردا، کە ئێمە لە بنەڕەتدا ئەو ململانەیەمان رەت کردەوە. بگرە دەمانەوێ تەرحەکە (کلي) واتە ئینسانی بێ. نە دەڵێین ئەم کارە بۆ ئافرەت گونجاوە و ئەوی تر گونجاو نییە، نە دەشڵێین هەموو کارێک بۆ ئافرەت گونجاوە بە بێ ناوبگیر (ئیستیسنا)، تەنانەت ناشڵێین هەموو کارێک بۆ هەموو پیاوێکیش وەک یەک گونجاوە، چونکە وەک دەزانین توانا و قابلیەتە سروشتییەکانی هەر مرۆڤێک چ پیاو چ ئافرەت لە یەکێکەوە بۆ یەکێکی تر لە هاورەگەزەکەی خۆی جودایە و سەرەنجام هەریەکەیان لە بوارێک لە بوارەکاندا بەهرەدارە و گەر بواری بۆ بڕەخسێ لەو بوارەدا سەرکەوتوو دەبێ و داهێنان دەکات. بەڵام رەنگە لە بوارێکی تردا تەواو فاشیل بێ.

وەرە کۆمەڵێ قوتابی بێنە، کۆمەڵێ خولیان لە بوارە جیاجیاکانی چالاکییە زەینی یان جەستەییەکاندا بۆ بکەرەوە: فەلسەفە، ماتماتیک، فیزیا، کیمیا، زمان، هەڵگرتنی قورسایی، راکردن، نیشانەشکاندن... هتد. بە تێپەڕینی کات

بۆت دەردەکەوێ لەنێو هەریەک لەو بوارانەدا هەندێ قوتابی قابلیەتی فێربوون و پێشکەوتنیان لەوانی تر زیاترە و لە بوارەکانی تردا لاواز و رەنگە فاشیل بن. ئەمە بەڵگەی جیاوازیی بەهرە و توانا سروشتییەکانە. بەڵام ئەمە مانای چەسپاندنی بیرۆکەی رەگەزپەرستی و نائینسانی نییە.

ئێمە وا دادەنێین مرۆڤ، بە هەردوو رەگەزەوە، دەکرێ بۆ هەموو کارێ گونجاو بێ و دەشکرێ بۆ هەموو کارێ یان بەشێکیان گونجاو نەبێ، دەگونجێ هەندێ ئافرەت بۆ هەندێ کار گونجاو نەبن و هەندێکی تر زۆر بۆیان گونجاو بن. جا ئاخۆ دەبێ ئێمە بینا لەسەر ئەو ئەنجامگیرییەی کە کۆمەڵێ ئافرەتمان دیوە لە هەندێ بواردا سەرکەوتوو نەبوون بڵێین ئیدی رێ نادەین ئافرەت خۆی لە قەرەی ئەو بوارانە بدات؟ یان بە پێچەوانەوە سەرکەوتنی کۆمەڵێ ئافرەت لە هەموو یان زۆربەی کارەکاندا بکەینە بناغە بۆ پێداگرتن لەسەر ئەوەی هەر دەبێ بە زۆر ئافرەت بترنجێنینە گشت گۆشە جۆرەوجۆرەکانی ژیان؟

هەردوو بۆچوونەکە زۆرلێکردنی تێدایە، کەواتە رەوا نین، بگرە وا چاکترە حاڵەتەکە بە بێ پێناسە و سنووردارکردن و فەرزکردن بەجێ بێڵین بۆ جووڵەی ئازادیی مرۆڤ و کارلێک و ململانێی مرۆڤ، پیاو و ئافرەت لەگەڵ ژیان. گرینگ ئەوەیە ئێمە سەرەتا دان بە یەکسانیی مرۆڤایەتیدا بنێین، دان بە مافی ئازادیی مرۆڤدا بنێین، دان بە ناڕەواییی هەر جۆرێک لە زۆرلێکردنی رۆحی و جەستەییدا بنێین. مرۆڤ تەلقین بکەین کە تۆ ئازادیت، تۆ وەک هەموو بنیادەمەکانی تر مرۆڤیت، وەک ئەوان بەهرەداریت لە رێژەیەکی تایبەت لە بەخششە سروشتییەکان، وەک ئەوان مافی چوونە نێو ژیان و چێژوەرگرتن لە ژیان و هەڵسووڕاندنی ژیان و ئاراستەکردنی رەوڕەوەی مێژووت هەیە. دە فەرموو ئەوە ئەرز و ئەوە گەز.

لەم بارەدا ئێمە ماف و ئازادییەکانمان بۆ مرۆڤ خۆی گێڕایەوە، بناغەیەکی رۆحیمان دایە وەک سەرچاوەیەکی وزە بۆ نەترسان و نەسڵەمینەوە و بەردەوامبوون لەسەر جووڵان، رزگارمان کرد لە هەر گرێیەکی رۆحی و

دەروونی و هەر کۆسپێکی واقیعی کە ڕێی بەرەوپێشچوونی لێ بگرێ. دەمێنێتەوە لە بەرامبەر ئەو ئازادییەدا ئیدی، وەک وجوودییەتیش جەختی لەسەر دەکاتەوە، بەرپرسیارێتیی ئەخلاقی و مێژوویی ئەو ئازادییەی بگرێتە ئەستۆ. بوونی خۆی بسەلمێنێ. بەرگەی بەرەنجامەکان و باجدانەکانی ئەو خۆسەلماندنە بگرێ. لە شکستهێنانی لە پرۆسەی خۆسەلماندن و چۆکدادانی لە بەردەم کۆسپ و ڕێگری و پاڵەپەستۆکانی ژیان چیی تر گلەیی لە کەس نەکات. ئەگەر ئافرەت بە ئازادی خۆی بوارێک لە بوارەکانی ژیانی هەڵبژارد و بە کردەوە و ئەزموونی خۆی بۆی دەرکەوت تێیدا سەرکەوتوو نییە، دەتوانێ بڕیار بدات ئەو مەیدانە بەجێ بێڵێت. گەر تەجروبەی ئاپۆڕای ئافرەتان هەمان حاڵەتی ئەو ئافرەتەی پێشووی سەلماندەوە و دەری خست ئافرەت بە گشتی لەو بوارەدا سەرکەوتوو نییە و تواناکانی بە بێ سوود بەهەدەر دەڕۆن، ئەوە ئیدی وردە وردە ئەم قەناعەتە ئافرەتانەیە لەنێو ئافرەتاندا دەبێتە کولتوور و بەدیهییەت و مک بەشێک لە ڕۆشنبیریی ژنانە دەچەسپێ. ئەو کات خۆیان بە ئازادیی خۆیان بڕیار دەدەن ئەو بوارە بە کەڵکی ئێمە نایەت و لە ئێمە نایەت. بەڵام ئەمە وەک ڕۆشنبیرییەک پێشکێشی کۆمەڵگە دەکەن تا وەک تەجروبەیەک پێشکێش بە کۆمەڵگە و بە ئافرەتانی وەچە داهاتووەکان بکرێ تا ئەوانیش کات و تەمەن و ڕەنجێکی زیادە لە تەجروبەکردنی کارکردن لەو بوارەدا بەفیڕۆ نەدەن و ڕوو لە مەیدانێک بکەن بتوانن داهێنانی تێدا بکەن و خۆیانی تێدا بسەلمێنن.

لەم حاڵەتەدا زوڵم نابێ لە ئافرەت گەر بوترێ (بەپێی ئەزموونی ئازادیی ئافرەتان خۆیان و بەپێی چەندان لێکۆڵینەوەی زانستی دەرکەوتووە ئافرەت لەو بوارەدا، بۆ نموونە شەڕوانی، سەرکەوتن بەدەست ناهێنێ). ئەمەیش بە مانای سووککردنی تواناکانی ئافرەت نابێ بگرە تەنیا بەو مانایە دەبێ کە تواناکانی ئافرەت لە بوارێکی تردا بەرهەمدارترە. بەڵام هەموو ئەمانە دەبێ ئافرەت خۆی بڕیاری یەکەمیان تێدا بدات و ئەو ڕای گشتییەش کە لەسەر ئەو بابەتە دروست دەبێ تەنیا وەک ڕۆشنبیرییەکی گشتی لە کۆمەڵگەدا دەور

ببینێ، نەک بکرێتە یاسا و داوونەرێتێک کە پیاو پاسەوانی بکات و بەزۆر لەسەر ئافرەتانیدا فەرز بکات.

ئەم حاڵەتە وەک دیارە زیاتر ئینسانیەت و ئازادی رەنگی تێدا داوەتەوە تەواو جیایە لەو حاڵەتەی کە پێش ئەوەی ئافرەت تەجروبەکە ببینێ و قسەی خۆی لەو بوارەدا بکات تۆی پیاو بێیت بڵێیت فلان و فلان بوار بە سروشتی تۆی ئافرەت ناخۆن و نابێ ئافرەت توخنیان بکەوێ وەک ئەوەی وردەکارییە ئاڵۆزەکانی سروشتی ئافرەتانی بەتەواوی لا روون بێ و پێویست بە تەجروبە نەکات. بەداخەوە لەو بوارەدا زۆرجار بە خراپی سوود لە ئاین و داوونەریتیش وەردەگیرێ، لە کاتێکدا ئاین دانەبەزیوەتە نێو وردەکاریی سیستەمی دابەشکردنی کار لە نێوان ئافرەت و پیاودا و ئەوەی بۆ عەقڵی مرۆڤ و تەجروبەی ژیان بەجێ هێشتووە. ئاین هیچ دەقێکی دانەهێناوە کە نایەکسانیی مرۆڤانەی نێر و مێ بەئەزەلی بکات، تەنانەت خشتەیەکی بۆ دابەشکردنی کۆمەڵایەتیی کاریش دانەناوە و ئەوەی بۆ مرۆڤەکان بەجێ هێشتووە. ئەگەر ئێستە هەندێ سیستمی دابەشکردنی کار بوونەتە سیستمی موحافیزکارانەی ئاینی، بەڵگەی ئەوە نین ئەو سیستمانە لە رۆحی ئاینەوە سەرچاوەیان گرتووە، بگرە ئەوانە تەنیا زادەی ئەزموونەکانی سەردەمە جیاوازەکانن و ئاین سوودی لێ بینیون، بە واتا هیچ تابۆ نییە ئەگەر ئەو سیستمە بەشێوەیەکی جیاواز لەمەی ئێستە هەیە بگۆڕێ بەبێ ئەوەی لە سنووره فراوانەکەی ئاین دەربچێ.

ئێمە کاتێ ئەم خیتابە ئاراستەی مرۆڤ دەکەین، باسمان لە حاڵەتی تاکە مرۆڤێک نییە، چونکە مرۆڤێک و دووان ناتوانن ئازاد بن لە کۆمەڵگەیەکدا کە باوەڕی بە ئازادیی تاک نەبێ، ناتوانن کاریگەرییەکی ئەوتۆیان لەسەر سروشتی کۆمەڵگەیەک هەبێ کە بە کردەوە باوەڕی بە ئینسانییەت نەبێ. بگرە خیتابەکە بۆ تاکی مرۆڤە وەک مرۆڤ. دەبێ هەموو مرۆڤەکان بەم رۆحییەتە ئینسانییەوە ژیانێکی نوێ دەست پێ بکەنەوە. هەر تاکێک وەک کە دەیەوێ و پێویستیەتی بۆ خۆسەلماندن خۆی ئازاد بێ، دەبێ هەمان ماف بۆ ئەوانی

تریش بسەلمێنێ و سنوور و قەید لە بەردەمیان دروست نەکات.

ئەڵبەت بەرهەمی ئەم تێزەیش، گەر بۆی برەخسێ هەنگاو بەرەو پیادەکردن بنێ، لەسەرخۆ و سنووردار دەبێ. چونکە هاوکێشەی ژیان گەلێک لە توانای بیرکردنەوە و خوێندنەوە و پێشبینییەکانی ئێمە ئاڵۆزترە و نازانرێ چەندان کۆسپ و تەگەرەی پێشبینینەکراو دێنە سەر رێی پیادەکردنی ئەم تێزە دەڵەمەیە. بەڵام ئەگەر نەتوانرێ هەنگاوە عەمەلییەکانی ئەم تێزە و وردەکارییەکانی بە وردی دەرک بکرێ و لەسەر ئەرزی واقیعیش جێبەجێ بکرێن پێم وایە هەر خۆتەلقینکردن بەو بەها و بیرکردنەوە ئینسانییانە کاریگەری و رەنگدانەوەی پۆزەتیڤانە لەسەر تێکڕای جیهانبینیمان بۆ دەوری مرۆڤانەی پیاو و ئافرەت لە ژیاندا بەجێ دێڵێ.

ئەو هەستە گەر لە ناخدا بووژایەوە و کەوتە بزاوت، گەر ئێمە مەشخەڵیشی لەسەر رێ بۆ دانەنێین و نەخشەی رێگەکەیشی بە حازری نەدەینێ، بێ شک خۆی وەک شەپۆلی ئاو رێڕەو بۆ خۆی لەسەر زەوی دروست دەکات و بەرەو دەریا ملی رێ دەگرێ. ئیدی ئەوەندەی گەیشتن بە ئامانجی کۆتایی گرنگە هێندە جۆری رێڕەوەکان و وردەکارییەکانی رێگە گرینگ نین.

پەراوێزەکان:

(١) بڕوانە: الحضارة، حسين مؤنس، سلسلة عالم المعرفة، ص٤٣.

(٢) پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت، ئیڤلین رید، وەرگێڕانی لە فارسییەوە: حەمەکەریم عارف، سەنتەری برایەتی، ژ: ٨، ١٩٩٨، لا ١٣٧.

(٣) هەمان سەرچاوە لا١٣٦.

(٤) بڕوانە کتێبی: المرأة في القرآن، عباس محمود العقاد.

(٥) لەم دواییەدا کچەکەی د. نەوال سەعداوی ژنە نووسەری یەکسانیخوازی ناسراوی میسری کە ناوی (مونا)یە و نووسینەکانی سەرەتا بەناوی خۆی و باوکی (مني حلمي) بڵاو دەکردەوە بڕیاری دا چیی تر لە نووسینەکانیدا ناوی دایک و باوکی هەردووکیان بنووسێ (واتە: مني نوال حلمي). پاساوەکەیشی ئەوەبوو کە منداڵ وەک هی باوکە هی دایکیشە و دایکیش مافی خۆیەتی ناوی

بنووسرێ، بگرە ژن لە پێشترە کە نەسەبی منداڵی بدرێتە پاڵ. نەوال سەعداوی دایکیشی بڕیاری کچەکەی پێ پەسند بوو ئەویش بڕیاری دا لەمەودوا ناوی باوک و دایکی پێکەوە لەگەڵ ناوی خۆی بنووسێ. هەردووکیشیان داواکارییەکیان داوەتە دادگە کە لە ناسنامەکەیاندا ناوی باوک و دایکیان پێکەوە بنووسرێ). کەناڵی تەلەڤزیۆنی (الجزیرة)، بەرنامەی: لقاء خاص.

(٦) ئەبراهام پێرشیتس پێی وایە ئەو تیۆرەی پێی وایە شێوەی سەرەتای پێکەوەژیانی مرۆڤ خێزانی باوکسالاری بووە، ئەفلاتون دایڕشتووە و لەلایەن ئەرستۆوە فۆرمەلەیەکی تایبەتی توندوتۆڵی بۆ کراوە و دواتر بووە بە بەشێک لە بیری کڵێسای مەسیحی و تەنیا لە ناوەندی سەدەی نۆزدەمدا دەستی بە گۆڕان کردووە. بڕوانە: دایکسالاری لە نێوان وەهم و واقیعدا، ن: ئەبرام پێرشیتس، و. لە ئینگلیزییەوە: یاسین قادر سەعید. کۆواری: هزر، ژ:١ هاوینی ١٩٩٩، ل٧٦- ٧٧.

(٧) پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت، پێشوو ل ١٢٨.

(٨) بڕوانە: تاریخ القانون، د. ادم وهیب العزاوي، د. هاشم الحافظ، ل١٣-١٤، هەروەها: ئەبرام پێرشیتس: دایکسالاری لە نێوان...، پێشوو ل ٧٨.

(٩) ئیڤلین رید: پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت، پێشوو ل١٣٦.

(١٠) ئیڤلین رید، پێشوو، ل١٢٩.

(١١) ئەبرام پێرشیتس، پێشوو.

(١٢) بڕوانە: مافی ئافرەت لە نێوان رەگەزسالاری و مرۆڤسالاریدا، عومەر عەلی غەفوور، ١٩٩٧، ل٧٣.

دەقەکانی ئاین و توندوتیژی دژ بە مێیینە

دۆزینەوەی ریشاڵە ئاینی و فەلسەفی و فەسلەجی و کولتوورییەکانی پشت توندوتیژی دژ بە ئافرەتان، سەرەتای نەخشەڕێگەی بەگژداچوونەوەی ئەو جۆرە توندوتیژییەی نێو کۆمەڵگە جیاوازەکانە، کە ناخۆشبەختانە، یەکێکە لەو توندوتیژییانەی لە هەموو کۆمەڵگەکانی ئەمڕۆی دنیادا هەیە.

بەپێی ئامارەکانی بەڕێوەبەرایەتیی نەهێشتنی توندوتیژی دژی ئافرەتان لە هەرێمی کوردستان، لە ساڵی ٢٠٠٨ەوە تا ٦ مانگی یەکەمی ئەمساڵ، ٢٣٧ ئافرەت لەسەر شەرەف لە کوردستان کوژراون. هەروەها لە شەش مانگی یەکەمی ئەمساڵدا، ٥٩ حاڵەتی کوشتن، ٢٣٩ حاڵەتی سووتان و ٦٧١ حاڵەتی ئەشکەنجەدان و ٢٣ حاڵەتی توندوتیژیی سێکسی و ١٠٢٨ سکاڵای توندوتیژی دژ بە ئافرەتان تۆمار کراون.

بەپێی لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانی، رێکخراوی (وادی)ش کە لە شوباتی ئەمساڵدا بڵاوی کردووەتەوە، رێژەی خەتەنەکردنی مێیینە لە پارێزگای هەولێر ٦٣٪ و لە سلێمانی ٧٧,٩٪ و لە ناوچەی گەرمیان ٨١,٢٪ بووە. (ماڵپەڕی سبەی).

بەپێی راپۆرتە نێودەوڵەتییەکان، توندوتیژی دژ بە ئافرەتان لە کۆمەڵگە پێشکەوتووەکانیشدا هەیە.

جاک بارۆت جێگری سەرۆکی کۆمسیۆنی ئەوروپایی بۆ کاروباری یەکسانی و ئازادی ساڵی رابردوو لە بەیاننامەیەکدا بەبۆنەی ٨ی مارسەوە رای گەیاند "بەپێی دواین ئامارەکانی یەکەتیی ئەوروپا، ٢٠٪ تا ٢٥٪ی ئافرەتانی ئەوروپا

تووشی توندوتیژیی جەستەیی دەبنەوە، لانی کەم یەک جار لە تەمەنیاندا. بەپێی بەیاننامەکە، نزیکەی ١٠٪ی ژنانی ئەوروپا تووشی گێچەڵی سێکسی دەبنەوە. (ماڵپەڕی چاودێر).

وەزارەتی بەرگریی ئەمەریکا (پنتاگۆن) لە ڕاپۆرتی ساڵانەی خۆیدا کە لە ئاداری ٢٠٠٩دا بڵاوی کردەوە، ئاشکرای کرد ڕێژەی دەستدرێژیی سێکسی لەناو سەربازانی ئەمەریکا لە نێوان ساڵی ٢٠٠٧ و ٢٠٠٨دا، ٢٦٪ زیادی کردووە، بەشێوەیەک لە ٢٠٠٨دا گەیشتووەتە ٢٩٢٣ حاڵەت. (ماڵپەڕی دەنگوباس، ئاداری ٢٠٠٩).

بەپێی هەواڵێکی ئاژانسی (ئاکی)ی ئیتاڵیایی، بەهۆی بەرزبوونەوەی ڕێژەی تاوانەکانی دەستدرێژیی سێکسییەوە لەو وڵاتە، ئەنجوومەنی وەزیرانی ئیتاڵیا لە ٢٠ی شوباتی ٢٠١٠دا مەرسومێکی ئەمنیی دەرکرد بۆ ڕێگرتن لەو حاڵەتە، لەوانە دانانی سزای مردن بۆ ئەو حاڵەتانەی کوشتن کە دوای دەستدرێژیی سێکسی روو دەدەن، دانانی سزای (٦–١٢ ساڵ) بۆ تاوانەکانی توندوتیژیی سێکسی، هەروەها دانانی سزای ٦ مانگ تا ٣ ساڵ گرتن بۆ حاڵەتەکانی گێچەڵپێکردنی سێکسی (تەحەڕوش). (ماڵپەڕی ئاکی ٢٠ شوباتی ٢٠١٠).

ئەم ئامارانە و زۆری تریش دەری دەخەن، توندوتیژی دژ بە مێینە کۆڵکەی هاوبەشی هەموو کۆمەڵگەکانە، ریشە و هۆکارەکانیشی لە کۆمەڵگەیەکەوە بۆ یەکێکی تر دەگۆڕێ.

لە کوردستان زۆرجار لە باسکردنی هۆکارەکانیدا، بەتایبەت لە مەسەلەی خەتەنەی ئافرەتان و کوشتن لەسەر شەرەفدا، راستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ ئاماژە بە رۆڵی ئاین و داوونەریتی ئاینی دەدرێ، کە پێم وایە ئەوانە لەو بۆچوونەیاندا هەم هەقیانە و هەم ناهەق.

هەقیانە لەوەدا لەم سەردەمەدا ئەوەی داوێنپاکیی ئافرەتان بەبەشێک لە شکۆی پیاو دەزانێ کولتووره ئاینییەکەیە، ئەوەی لە دەرەوەی ئەو بازنەیەیە باوەڕی بەو جۆرە تێڕوانینە بۆ پێوەندیی نێوان نێر و مێ نییە. ئەگەرچی

مەرج نییە هەموو ئەو خەڵكەی لەسەر شەرەف ئافرەتانیان دەكوژن خەڵكی دیندار (متدین) بن، بەڵام هەر چۆن بێ هەڵگری كولتوور و ناخێكن كە - بەپێی تیۆرەكەی ئادلەر - بیرە ئاینییەكە كە بە درێژایی سەدان ساڵ بەبێ ویستی ئەوان لە كۆنەستیاندا جێگیری كردووە و كاری خۆی دەكات.

ئەو جۆرە خەڵكە، ئێستە ئیدی ئەگەر ئاینیش پێیان بڵێ هەڵەن گوێی بۆ ناگرن، چونكە ئەوان بۆ خاتری ئاین ئەو شتە ناكەن، بگرە لەژێر كاریگەری هەستێكی دەقگرتووی نێو كۆناخیاندا ئەو كارە دەكەن، با لە بنەڕەتدا هەستەكەیش هەستێكی ئاینی بووبێ. هەر بۆیە ئەگەر بمانەوێ ئاین بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەم كولتوورە بەكار بێنین پێویستمان بە چەند وەچەیەك دەبێ تا ئەو پەیامە جیاواز و نوێیەی ئاین، كە دژی توندوتیژییە دژ بە ئافرەت، لە كۆنەستی كۆمەڵگەدا جێگیر دەبێ و جێی كولتوورە كلاسیكییەكە دەگرێتەوە.

بەڵام ئاخۆ باوەڕبوون بە پاكداوێنیی ئافرەت و سەیركردنی وەك شەرەفی پیاو، مەرجە كوشتن بەتاوانی شەرەفی لێ بكەوێتەوە؟. لەمەدایە پێم وایە ئەوانەی ئاین تۆمەتبار دەكەن، ناهەقی دەكەن گەر بەبێ وردكردنەوە پەنجەی تۆمەت بۆ ئاین-ئیسلام درێژ بكەن.

ئێستە دوو ئیسلام هەیە (ئیسلام-ی دەق + ئیسلام-ی خەڵك)، قەت مەرجیش نییە ئەمەی دووەم وێنەیەكی پراكتیكیی ئەوەی یەكەم بێ، بگرە دەكرێ زۆریش جیاواز بن.

لە قورئاندا، كە سەرچاوەی بنەڕەتیی ئیسلام-ی دەقە، كوشتن بە تۆمەتی شەرەف بەهیچ شێوەیەك باسی نەكراوە، بگرە چەمكی شەرەفی پێوەست بەپاكداوێنیش سەرهەڵدوایێكی كولتوورییە نەك ئاینی.

گەورەترین تاوانی سێكسی لە ئیسلامدا زیناكردنە. بۆ ئەمە ئیسلام سزایەكی یاساییی داناوە (لێدانی ١٠٠ شەلاق)، كە دەوڵەت جێبەجێی دەكات نەك تاكەكەس و خێڵ. سزاكەیش بۆ هەردوو ڕەگەزەكەیە (الزانية والزاني)،

نەک تەنیا ئافرەت. بۆ ئیسپاتکردنی ئەو تۆمەتەیش مەرجی چوار شاهیدی داناوە کە بەچاوی خۆیان رووداوەکە ببینن، کە بەلای هەندێکەوە هاتنەدی ئەم مەرجە مەحاڵە. واتە بە کردەوە ئەو سزایەش جێبەجێ نابێ مەگەر ئەو دوو کەسە خۆیان دانی پێدا بنێن، یان هێندە سەرەڕۆ و بێ ئابڕوو بن لە شوێنێکی گشتیدا مومارەسەی جنس بکەن و مەرجی شایەتیدانەکە بێتە دی، کە ئەوە لە لیبرالیترین وڵاتانی دنیایشدا رێی پێ نادرێ.

تەنانەت ئەو پیاوەیش ژنەکەی لەگەڵ پیاوێکدا لە جێگەدا دەگرێ، رێی پێ نەدراوە بیکوژێ، تەنیا بۆی هەیە مولاعەنەی لەگەڵدا بکات و ئیدی جیا دەبنەوە.

ئەگەر ئەمە هەڵوێست بێ لە زینا، مەعلوومە کە شتەکانی خوارتر هی ئەوە نین کەسیان لەسەر بکوژرێ. قورئان بەهیچ شێوەیەک بەلای مەسەلەی خەتەنەکردندا نەچووە، نە هی پیاو نە هی ژن.

هەرچی لێدانی ئافرەتە، تەنیا لە یەک جێدا قورئان رێی بە پیاوان داوە لە ئافرەتان بدەن، کە بریتییە لە ئایەتی "وَاللاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ.."-النساء/ ٣٤. واتە "ئەوانەتان لە سەرەڕۆیی ژنەکانتان دەترسن، ئامۆژگارییان بکەن، جێیان لێ جیا بکەنەوە و لێیان بدەن".

نکوولی لەوە ناکرێ ئەم دەقە شەرعیەتی بە لێدان داوە و بەقەدەر ئەوەی پیاوان لە روانگەی ئەو ئایەتەوە پەنایان بۆ لێدوان بردبێ بەرپرسە، بەڵام ئەم مۆڵەتەش تایبەتە بە حاڵەتی ژن و مێردێک کە کێشەیان هەیە و ژنەکە هۆکاری کێشەکەیە، قسەی خۆش و پشت تێکردنی مێردەکەیشی کاری تێ ناکات، نەک فەلاقەکردنی ئافرەت لەلایەن باوک و برا و مام و ئامۆزا و خێڵەکەی و هەندێ جار کوڕیشیەوە.

بەڵام ئاخۆ خەڵکی موسڵمان بە سنوورەکانی قورئانەوە پابەند دەبن؟ یان ئەو کولتوورەی ئەخلاقی کۆمەڵایەتیی پیاوان و ژنانی موسڵمانی رەنگرێژ

کردووە کولتوورێکی قورئانییە؟

دەقەکانی ئاین هەردەم لە روانگەی کولتوور و رۆشنبیریی زاڵی سەردەمە جیاوازەکانەوە راڤە دەکرێن و رەنگی ئەو سەردەمەیان پێ دەدرێ. لە سەردەمی باڵادەستیی عەقڵیەتی خێڵپەروەری و فتوحاتی سەربازیدا تەفسیرێکی پیاوسالارانە دەکرێن، لە سەردەمی باڵادەستیی سۆشیالیزم و دژایەتیی ئیمپریالیزم و سەرمایەداریدا تەفسیرێکی ئیشتراکی و شۆڕشگێڕی و لە سەردەمی لیبرالیزم و دیموکراسییەتیشدا تەفسیرێکی دیموکراسی و لیبرالی دەکرێن.

ئەو کولتوورەی ئێمەیش بەرهەمی تەفسیری سەردەمی خێڵ و پیاوسالارییە. چ ئەو حەدیسانەی دوای سەد ساڵ لە وەفاتی پێغەمبەر دەست بە کۆکردنەوەیان کرا و چ ئەو کەلەپوورە فیکری و یاساییەی بەرهەم هاتووە و تا ئێستەیش مەرجەعی ئاینیی ئێمەیە، لەلایەن پیاوانی سەدە بەراییەکانی مێژووی ئیسلامەوە کراوە کە کوڕی سەردەم و کولتووری خۆیان بوون، هەر بۆیە کولتوورە ئاینییەکەش مۆرکێکی پیاوسالاریی وەرگرتووە، بەشێوەیەک ئەگەر دەقەکان بستێک مۆڵەتیان بە پیاوان دابێ، ئەوان لە رێی تەفسیرەکانیانەوە کردوویانەتە مەترێک. بۆ نموونە قورئان لە دابەشکردنی میراتدا بەشێکی بۆ کچ و دوو بەشی بۆ کوڕ داناوە، ئەو دابەشکردنەیش بۆ ئەو سەردەمە پێشکەوتنێکی گەورە بوو، چونکە وەک رۆجیە گارودی دەڵێ، لەو کاتەدا "هەموو ئەرکە پێوەندارەکان بە بەخێوکردنی خێزان و ماڵ، ئەوەی ئەمڕۆ پێی دەڵێین "دەستەبەری کۆمەڵایەتی"، لە ئەستۆی مێرددا بووە و ئاسایی بووە پشکی نێر لە میراتدا دوو هێندەی پشکی مێ بێ" (بڕوانە: نحو حرب دينية، جدل العصر"، روجيه غارودي. ت: صياح الجهيم، ط ٢، ١٩٩٧، ص٣٢ –٤٩).

بەڵام پیاوانی ئێمە و کولتووری کۆمەڵگە دواکەوتووەکان لە باتیی ئەوەی بەپشتبەستن بە گیان و ئامانجی دەقەکە، کە بەرجەستەکردنی دادگەرییە، بڕیار بدەن پشکی ئافرەتانی زەحمەتکێش و خاوەن داهاتی خێزان زیاد

بکەن، هاتوون ئەو نیو بەشەیشیان لووش داوە کە شەرع پێش زیاتر لە ١٤٠٠ ساڵ بۆی داناون بە پشکێکی پێویست (.. نصیبا مفروضا-النساء ٧)ی داناوە. لە مەسەلەکانی ڕێپێدانی فرەژنی یاخۆ لێدوانیشدا هەمان مەنتیقی "هی خۆم بۆ خۆم و هی تۆیش دەخۆم" پێڕەو دەکەن.

ئەرکی بیرمەندانی کۆمەڵگە موسڵمانەکانە لە ڕوانگەی ڕۆشنبیریی نوێی سەردەمەوە، کە ڕۆشنبیرییەکی لیبرالی و مرۆڤدۆستانەیە، خوێندنەوەیەکی هاوچەرخانە بۆ ئەو دەقە تەئسیسییانە بکەن، بەشێوەیەک لە باتیی ئەوەی کولتووری توندوتیژی بەرهەم بێنن، مرۆڤایەتیی مرۆڤ بەرجەستە بکەن.

فرەژنی و لەشکرِی

فرەژنـی چییـە و کێن ئەوانەی نـەیارن بە فـرەژنی؟ جـیاوازی چییـە لە نـێوان فـرەژنی و فرەدۆسـتی، یان گێڵ فـرێنددا؟ کێن ئەوانەی لەگەڵ فـرەژنیـدان و بە فـرەدۆسـتی نـەیـارن؟ کـامیـان پێشـێلکارییـە بەرامـبـەر ئـافـرەت؟ ئـاخـۆ ژنـان بە فـرەدۆسـتـیی مـێردەکـانیـان رازین و بە سـووکـایەتیی نازانن؟ ئاخـۆ لەشکرِی سـووکـایەتی نییـە بە ئـافـرەت؟ ئـاخـۆ ئەو پیـاوانەی باوەرِیان بە فـرەدۆسـتـی و عـەشـیـقـە هەیە و لەشـکرِن، باوەرِیان بە یەکسـانیی ژن و پیـاو هەیە؟ ئاخـۆ بۆ ئـافـرەت سـتـەمـی فـرەژنی بەئازارتـرە یان فـرەدۆسـتـی؟ ئـاخـۆ فـرەدۆسـتـی و دیـاردەی لەشـکرِی لـەلایـەن پیـــاوانـی هـاوســـەردارەوە، کـــە بـەپـێی راپـۆرتـە میدیاییەکان و دەمەتەقێی مەجلیسە تایبەت و گشتییەکان بازارِی گەرم بووە، دیاردەیەکی تـەندروسـتـە؟ ئاخـۆ دەکـرێ فـرەژنـی قـەدەغـە و فـرەدۆسـتـی ئازاد بکرێ؟

ئەمانە کۆمەڵە پرسیارێکن کە لە باسکردنی مەسەلەی فرەژنیدا، کە ریشە و بناغـەیەکی ئاینیی هەیە لە کۆمـەڵگەیەکی موسـڵماندا کە پێوەندیی جنسی لە دەرەوەی چوارچێوەی هاوسەرکاری قەدەغەیە، پێویستە لەسـەریان بوەستین.

فرەژنی ئەوەیە پیـاوێک زیاتر لە ژنێکی هەبێ. ئەم نەریتە ئاینی ئیسلام رێی پێ داوە و بە مـەرجی داناوە پیاو لەگەڵ ژنەکانی دادپەروەر بێ، هەر خـۆیشـی دەڵێ دادپەروەری زەحـمـەتە، کەواتە یەک ژن بـاشـتـرە. لێرەوە ئەوانەی نەیاری فرەژنـین دوو گرووپن، گـرووپێک وەک سـەرەتا و تیـۆر باوەرِیـان پێیـەتی بەڵام پێیان وایە فرەژنیی نموونەیی مـەحاڵە، لەبەرئەوە نەکردنی باشـترە، مـحـەمـەد عـەبـدەی شـێـخـولئـیسـلام پێش زیاتر لە سـەدەیەک لەبەر زیانە پەروەردەیی و

کۆمەڵایەتییەکانی فرەژنی لە توێژینەوەیەکیدا فەتوای حەرامکردنی داوە. گرووپی دووەم ئەوانەن لە روانگەیەکی فیمینیزمییەوە بۆ فرەژنی دەڕوانن و پێیان وایە فرەژنی لەباربردنی بنەمای یەکسانییە لە نێوان هەردوو رەگەزدا، بەوەی مرۆڤێکی نێر یەکسان دەبێ بە دوو مێ و زیاتر. ئەمە جگە لەوەی هێنانی ژنی دووەم ریسواکردنی ژنی یەکەمە. ئەمانە – زیاتر ئافرەتەکانیان نەک پیاوەکان– رەتی دەکەنەوە رێگەدان بە فرەپیاویش بۆ ئافرەت ئەو ناعەدالەتییە راست بکاتەوە و پێیان وایە هەردوو بارەکە هەڵەن. خۆ ئەگەر زیاتر لەگەڵیان بچیتە نێو وردەکارییەکانی ژێرخان و سەرخانی ئەم تیۆرەوە، دەبینی ئەمان بەلالێوەوە دان بە رەواییی دیاردەی خۆبەستنەوە بە هاوسەرداری دەنێن و زیاتر مەیلیان بەلای ئەوەدایە پێوەندییە جنسییەکانی هەردوو رەگەز هیچ کۆت و مەرجێکی ئاینییان لەگەڵ نەبێ. لێرەوە رەخنەی ئەم گرووپە لە فرەژنی زیاتر رەخنەیە لە کۆی سیستمی زەواجی ئاینی نەک لە خودی فرەژنی بەتەنیا و رەخنەکان لە فرەژنی زیاتر وەک تاکتیکێکە لە چوارچێوەی پلانێکی دوورمەودای ستراتیجی–ئایدیۆلۆجیدا.

بەڵام ئەم تەوژمە هێشتا بەو راشکاوییەی ئێمە باسمان کرد بۆچوونەکانی ناخاتە روو، یان لانی کەم نەیتوانیوە ببێتە تەوژمێکی خاوەن قورسایی کە بتوانێ لە ناوەندە کۆمەڵایەتی و یاساییەکاندا بانگەشەی بۆ بکات، ئەوەی بە روونی هەیە ئەوەیە کە دان بە سیستمە ئاینییەکەدا دەنێ، بەڵام موتوربەی دەکات بە بۆچوونە فیمینیزمانەکە و جەخت لەوە دەکات کە نابێ پیاو دوو ئافرەت لەژێر نیکاحی خۆیدا کۆ بکاتەوە، چونکە ئەوە ئیستیغلالکردن و چەوساندنەوەی ئافرەتە. بانگەشەکانی قەدەغەکردنی فرەژنی لە کوردستان زیاتر بەم نەفەسەوە هەڵدەسووڕێن.

بەڵام هاوکات زۆرێک لە پیاوان، نازانم رێژەکەی چەندە، لێرەدا تووشی ئیزدیواجیەت و بنبەستی مەنتیق دەبن، چونکە لە بارێکدا دروشمی یەکسانیی ئافرەت و رەتکردنەوەی هەر جۆرە بریندارکردن و چەوساندنەوەیەکی سایکۆلۆجی و فیزیکیی ئافرەتیان بەرز کردووەتەوە، کەچی خۆیان

مومارەسەی ئەو نایەکسانی و چەوساندنەوەیە دەکەن، لە پرۆسەیەکدا، کە پێی دەوترێ فرەدۆستی، عەشیقەداری، یاخۆ لەشکڕی.

ئەمەی دەیڵێم بوختان نییە، بریا بوختان بوایە و من سزاکەیم بدایە. زۆر توێژینەوە و ڕاپۆرتی ڕۆژنامەوانی و مەجلیسی تایبەت و گشتی ئەمەمان پێ دەڵێن، تا ئەو ڕادەیەی لەبەر زۆریی دیاردەکە هەندێ نووسەر ڕاشکاوانە، داوای کردنەوەی یانەی شەوانە بۆ ئەو مەبەستە دەکەن تا سەرمایەی خۆماڵی نەچێتە دەرەوە و لە زیانە تەندروستییەکانیشی پارێزراو بین. کار گەیشتووەتە ئەوەی هەندێ پێیان وابێ تەنانەت ئەو بابەتە لە کاندیدکردنی کەسەکان بۆ پۆستە جۆرەوجۆرەکانیش ڕۆڵی هەیە و بە پەنجەی دەست ئاماژە بۆ ئەو بەرپرسانە بکرێ کە لەو ڕووەوە دۆسیەیان پاکە.

بەدەر لە بڕوای خۆم لەو بارەیەوە، بەڵام ئەز پێم وایە ئەو پیاوەی ڕاشکاوانە دەڵێ "من دەچم لە دەرەوەی ماڵ عەشیقە دەگرم و لەشکڕی دەکەم، بەڵام هاوکات ئەو مافەیش بە ژنەکەم دەدەم پیاوانی تریش لە ژیانیدا هەبن و لەشفرۆشی بکات" پیاوێکی بوێر و لەگەڵ خۆی و خێزانەکەیدا ڕاستگۆیە، چونکە مافی یەکسان بە ژنەکەیشی دەدات، بەڵام موفارەقەکە لەوەدایە ئەو پیاوانەی لە مەجلیسە تایبەتەکانیاندا شانازی بە شەوە سوورەکانیانەوە لە دەرەوەی ماڵەکانیان دەکەن و بەو کارەیان ناپاکی لە هاوسەرەکانیان دەکەن، بەهیچ شێوەیەک ئەو مافە بە هاوسەرەکانیان نادەن؟ جا ئەگەر ئەوە کارێکی باشە بۆچی هاوسەرەکانیانی لێ بێبەش دەکەن، ئەگەر خراپیشە بۆچی خۆیان دەیکەن؟ ئەگەر لەشفرۆشی بەکارێکی باش و شایان بە مرۆڤایەتیی رەگەزی مێ دەزانن، بۆچی بە ژن و ئافرەتانی بنەماڵەکەی خۆیانی ڕەوا نابینن؟ ئەگەر پێشیان وایە لەشکڕین ئافرەت سووک و ڕیسوا و کۆیلە دەکات، بۆچی ئەو ڕیسواییە بەسەر ئافرەتانی لەشفرۆشدا دێنن؟ مەگەر ئەوانیش مرۆڤ نین و حەزیان لێ نییە لەنێو کۆمەڵدا سەربەرز و ڕووسوور بن؟ ئەی بۆ دڵیان دێ ئەو کۆیلایەتییەیان بەسەردا بێنن؟ ئایا ئەو پیاوانە ڕازی دەبن هاوسەرەکانیان خیانەتیان لێ بکەن؟ ئەگەر ڕازی نین ئەی بۆچی ئەوان

خیانەت لەوان دەکەن؟ ئەوە لە کوێی یەکسانیخوازیدا جێی دەبێتەوە؟

ئەز پێم وایە لەشکرێ دووجار سووکایەتییە بە ئافرەت، جارێک بە هاوسەرەکان، کە لەو پرۆسەیەدا لەلایەن هاوسەرەکانیانەوە خیانەتیان لێ دەکەن و رەنگە لە ناچاریدا مەجبوور بن سەر کز بکەن تا ژیانیان لێ تێک نەچێ، هەم سووکایەتییە بە لەشفرۆشەکان، چونکە لەو کارەدا رۆڵی کۆیلەیەک دەبینن کە ئاغایەک بە پارە کڕیویەتی و تا وادەی گرێبەستەکەی تەواو دەبێ مافی هەیە وەک پارچە قوماشێکی بێ هەست لووتی پێ بسڕێ. ئاخر ئەگەر لە ناچاریدا نەبێ کچۆڵەیەکی ٢٠-٢٥ ساڵی چۆن قایل دەبێ لەگەڵ قرخنە پیاوێکی ٥٠-٦٠ ساڵی و زیاتردا سەرجێیی بکات؟

رەنگە بوترێ خۆ ئەو سۆزانییانە بەزۆر ئەو کارەیان پێ ناکرێ و بەویستی خۆیان بڕیار دەدەن، لەوەتەی مرۆڤایەتیش هەیە تا ئەمڕۆ ئەو دیاردەیەیش لە هەموو کۆمەڵگەکاندا بە رێژە شێوەی جۆرەوجۆر هەبووە و هەیە.

ئەوە کە ئەو کارە بە ویست و حەزی خۆیان دەکەن رەنگە راست بێ، بەڵام نەک ویست و حەزی کەسێکی ئازاد و دوور لە ئاتاجی، بگرە ویست و حەزی کەسێک کە بار و زرووفێکی سەختی ژیان نان و سەرچاوەی بژێویی ئەوی خستووەتە ئەو کارە شەرمهێن و نائینسانییەوە. ئەو قسەیە وەک ئەوە وایە بوترێ بابای کۆیلە بە ئارەزووی خۆی کۆیلایەتی دەکات، ئەو قسەیش راستە چونکە رەنگە بەبێ ئەو کۆیلایەتییە لە برسا بمرێ. ئاخر ئەو کرێکارەیش رۆژانە دەچێتە مەیدانی کار و بلۆک و شتایگەر بە شان و پشتی دەکێشێ، بە ئارەزووی خۆی دەچێ بۆ کار و بگرە لە خواش دەپاڕێتەوە بێ کار نەگەڕێتەوە ماڵ و کاری دەستکەوێ، بەڵام ئەوە بەو مانایە نییە کە ئاشقی بلۆک کێشانە و ئەگەر دەرفەتی ژیانێکی باشتری لە بەردەمدا بێ لەسەر ئەو کارەی هەر بەردەوام دەبێ.

سەبارەت بە گەردوونیبوونی دیاردەکەیش، ئەوەیان قەت پاساوێکی دروست نییە بۆ رەوایی پێدانی لەشکرێ و لەشفرۆشی، چونکە کۆیلایەتیش هەزاران ساڵ سیستەمێکی دان پێدانراوی جیهانی بووە و تەنانەت لە کتێبە

پیـرۆزەکـانی ئاینەکـانیـشـدا (تەورات، ئینجـیل و قـورئان) باس کـراون و حوکمیان بۆ دانراوە. هەروەها رەگەزپەرستی (ئاپارتاید) ململانێی سپیپێست و رەشـپـێـست لـە رووبەرێکی بـەرفـراوانـی دنیـای نوێدا، لەوانـە ئەمـەریکا و باشووری ئەفریقیا، باو بووە و یاسای تایبەتی بۆ دانراوە، تەنانەت لە میترۆ و پاس و چێشتـخانە و شـوێنە گشـتیـیەکانی تردا شـوێنیـان جیا کراوەتەوە و رەشپێست بۆی نەبووە بە رێگەی سپیپێستدا بڕوات (بڕوانە: کتێبی نیلسۆن مـاندێلا، گونیـلا لوندگرین و شـەستین گیـدفۆش، و. لە ئینگلیـزییـەوە فـەرهـاد شاکەلی، دەزگەی چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، لا ٢٨-٣١).

بەڵام وا مـرۆڤـایەتی کـۆیلایەتیی هەڵوەشـاندەوە و رەگـەزپەرسـتـیش بەرەو پووکـانەوە دەچێ لـە دنیـادا، بەتایبـەت دوای نەمـانی ڕێژیمی رەگـەزپەرسـتی باشـووری ئەفـریقـیـا فـریدریک دیکلێـرک (١٩٨٩ تا ١٩٩٤ حـوکـمی کـرد) و هەڵبژاردنی نیلسۆن ماندێلا، سەرکردەی مێژوویی رەشپێستەکانی باشووری ئەفـریقـیـا لە ١٠ ئایار/مـایسی ١٩٩٤ بە سـەرکـۆمـاری ئەو وڵاتە، هەروەها بوونـی رەشـپـێـسـتـێکی ژن (کـۆندۆلیـزا رایس) بە راوێژکـاری ئاسـایشی نەتـەوەیی ئـەمــەریکا و دواتر بە وەزیری دەرەوەی ئـەو وڵاتە (٢٠٠٠-٢٠٠٨)، دواتریش سـەرکـەوتنی سیناتۆری دیمـوکراتەکان (باراک ئۆبامـا) وەک یەکەم کاندیدی رەشپێست لە هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتیی ئەمەریکادا و بوونی بە ٤١ەمین سـەرۆکی وڵاتە یەکگرتـووەکانی ئەمـەریکا لە مێژوودا لە ٢٠ کـانوونی دووەم/یەنایەری ٢٠٠٩دا.

هـەروەها بازرگـانیی مـادە هۆشـبـەرەکـانیش دیاردەیەکی جیـهـانیـیە، بەڵام دیاردەیەکی بێزراوی جیـهانییە. دیاردەی لەشفـرۆشیش دیاردەیەکی بێزراوی جـیـهـانیـیـە ئەگەرچی بەهۆی ئەو فـەلسـەفە لیبـرالیـیە زاڵەی سـەردەمـەوە بەیاسایی کراوە. ئەگەر دنیای دیموکراسی زبڵ و خاشـاکێکی بەرهەم هێنابێ ئەوە ئەو زبڵ و خـاشـاکە برێتییە لە رەوایی پێدانی بەو دیاردە کـەرامـەتبـەرە. دەرکـەوتنی کـچـۆڵەی لە گـوڵ ناسکتر لە کـەناڵە ئیـغـراییـەکـانی سـەتەلایت و ئینتـەرنێتـدا، کـە خـەڵک بۆ کـڕینی لەشیـان بانگ دەکـەن، هـی ئەوەیـە مـرۆڤی

خاوەن ڕەوشت لە ئاستیدا هەست بە شەرمەزاری بکات لە مرۆڤایەتیی خۆی کە ئەو سووکایەتییە بەرامبەر کەرامەت و سەربەرزیی ئافرەت قبووڵ دەکات و پێی دیاردەیەکی مۆدێرنی شارستانییە.

لەبەرئەوە دەبێ دروشمە یەکسانیخوازییەکان بە کردەوە بەرجەستە بکرێن، نەک تەنیا لە میدیاکاندا موزایەدەیان پێوە بکرێ.

ئەز بانگەشە بۆ فرەژنی ناکەم، بەڵام پێم وایە ئەوانەی فرەژنی دەکەن، بە هەموو دزێوییەکانییەوە، لەوانەی فرەدۆستی دەکەن لەگەڵ خۆیان و لەگەڵ هاوسەرەکانیشیاندا ڕاستگۆترن، چونکە بە ئاشکرا و بەپێی نەریت و یاسا کارەکەیان دەکەن. لەو کاتەی خیانەت لە هاوسەرەکانیان قبووڵ ناکەن خیانەتیشیان لێ ناکەن. دڵنیام – وەک زۆر لە توێژینەوەکان لەناویاندا لێدوانی زۆربەی لەشفرۆشەکان بۆ خەندان حەمە جەزا خاوەنی کتێبی بەنرخی "ئۆقیانووسێک لە تاوان" باسی دەکەن – زۆربەی ئەوانەی لەشفرۆشی دەکەن بێزیان لەو کارەیان دێتەوە و بوون بە ژنی دووەمی پیاوێکی بەرپرس و بەڕێزیان زۆر لەلا باشترە لەوەی هەر شەوەی کۆیلەی پیاوێکی نەناس بن.

ئەگەر فرەژنی پێشێلکردنی مافی ئافرەت بێ، ئەوا فرەدۆستی زیاتر لەوە پێشێلکارییە بۆ ماف و هەست و بەهاکانی هاوسەرداری و مرۆڤدۆستی، ئەگەرچی دوور نییە هەندێ لە ئافرەتان ئەوەیان پێ باشتر بێ لەوەی بەڕەسمی ببنە هەوێدار، چونکە لەو حاڵەتەدا تەنیا پیاوەکانیان لەگەڵ دابەش دەکرێ و هیچ نەبێ ماڵەکانیان لەگەڵدا ناکرێ بە دوو لەت و سێ لەتەوە.

ژنە گۆرانیبێژی لبنانی ئەمەل حیجازی لە دیمانەیەکدا دەڵێ "ئافرەت بەرگەی خیانەتی عاتیفی دەگرێ". هەروەها دەڵێ "من لە ئەزموونی ژیانی خۆمدا بۆم دەرکەوتووە زۆربەی پیاوان خیانەت لە ژنەکانیان دەکەن و پیاوی دڵسۆز دەگمەنی دەگمەنە". (ڕۆژنامەی: القدس العربي، لە ١٠ کانوونی یەکەمی ٢٠١٠).

فرەژنی لە نێوان دەرد و دەرماندا

سەرەتا دەبێ ئەوە بزانین کە ئەستەمە بە دەلیلی ئەقڵی و مەنتیقی مەسەلەی چاکی یان خراپیی فرەژنی یەکلا بکەینەوە، ئەویش لەبەر سێ هۆی سادە:

یەکەم: لەبەرئەوەی هیچ شتێک خێر یان شەڕی ڕەها نییە. باران ڕەحمەتیشە و زەحمەتیشە. مەی، کە بە دەقی قورئان حەرام کراوە، هەر قورئان خۆی پێمان دەڵێ (منافع للناس)یشی تێدایە. ئەوەی پێی وابێ فرەژنی هەمووی خێرە، یان هەمووی شەڕە لە وەهمدا دەژی.

دووەم: هەر لایەک کۆمەڵێ بەڵگەی عەقڵی و بابەتیی هەیە، کە لانی کەم خۆی باوەڕی پێیانە و بە پاساوێکی ماقووڵیان دەزانێ بۆ هەڵوێستەکەی. هاوکات بەڵگەکانی بەرامبەر بە بێ بایەخ دەزانێ. واتە هەر بەڵگەیەک دژە بەڵگە و دژە وەڵامێکی هەیە، کە هەر کاریگەرییەکی لەسەر ئەقڵی بەرامبەر سفر دەکات.

سێیەم: تەنیا پێوەر و بەڵگە ئەقڵییەکان نین کە قەناعەتی مرۆڤ لەسەر بۆچوونێک دروست دەکەن، بگرە پێکهاتەی عەقیدی و ئایدیۆلۆجی و دەروونی مرۆڤ دەورێکی کاریگەری هەیە لە دیاریکردنی هەڵوێستی ئەو کەسە لە بەڵگە و پاساوە جۆرەوجۆرەکان. واتە کاتێ (فلان)ی ئاینپەروەر فرەژنی بە سوننەتێکی ئاینەکەی بزانێ ئیدی هەموو دنیا بەڵگەی نەیارەکەی بێ بەلایەوە عانەیەک ناهێنێ. بە هەمان شێوە کاتێ فرەژنی لای (فیسار)ی عەلمانی یەکێ لە سیماکانی جەهالەت بێ، ئیدی گەر فرەژنی موعجیزەیش بخوڵقێنێ بەلایەوە وەهم و بێ بایەخە.

لەبارێکی وادا سێ هەڵبژاردن دێتە پێشمان:

یەکەم: بڵێین کاکە ئەمە فەرمان یاخۆ ڕێپێدانی خوایە و ببڕێتەوە. سوودی هەبێ زیانی هەبێ نابێ کەس بەری پێ بگرێ (ئەم ئاراستەیەش لایەنگری کەم نین).

دووەم: رەهەندە ئاینییەکە بە ئیعتیبار وەرنەگرین و تەنیا لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانیمان هەبێ بۆ جەردکردنی سوود و زیانەکانی فرەژنی لە کۆمەڵگەدا، ئاخۆ چ زیانێک لە بوونی کەوتووەتەوە و چ سوودێک لە بوونی بە کۆمەڵگە گەیشتووە. بە پێچەوانەوە قەدەغەکردنیشی چ سوود و زیانێکی بووە و دەبێ (ئەمەیان کەس لا بەلایدا ناکاتەوە).

سێیەم: شەرعیەت پێدانە ئاینییەکە بە ئاکامە بابەتییەکانی فرە ژنی لەسەر ئەرز ببەستینەوە. ئەگەر بەرهەمی چاکی هەبوو رێی پێ بدەین و هانی بدەین، ئەگەر زیانیشی هەبوو بەری پێ بگرین (ئەمە هەڵوێستی ئاینپەروەرانی واقیعبینە، وەک ئەوەی عومەری کوڕی خەتاب لە ساڵی گرانیدا حوکمی دەست بڕینی دزانی راگرت لەو روانگەوە کە رەنگە ناچاری تووشی دزییان بکات. هەروەها پشکی دڵڕاگیراوان (المؤلفة قلوبهم)ی لە زەکاتدا راگرت لەو روانگەوە کە ئیسلام لەسەر پێی خۆی وەستاوەو چیی تر پێویستی بەوە نییە بە دەم چەورکردن خەڵکێک دڵی خەڵکێک راگرێ. ئیمام محەمەد عەبدەیش پێش نزیکەی سەدەیەک فتوای رێ پێنەدانی فرەژنیی دا لەو رووەوە پێی وابوو زیانەکانی لەسەر پرۆسەی پەروەردە و پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە سوودەکانی زیاترە).

جا با لەم روانگەوە هەردوو لایەنی ناکۆک بخەینە ژێر پرسیارەوە:

سەرەتا لە لایەنگرانی فرەژنی دەپرسین: ئاخۆ داکۆکیکردنیان لە فرەژنی لەبەرئەوەیە کە بە داتا و ئامار بۆیان دەرکەوتووە فرەژنی چارەسەری کێشەکانی ئافرەتان و پیاوانی کۆمەڵگەی ئێمە دەکات، یان تەنیا لەبەرئەوەیە کە قورئان رێی پێ داوە و بەس؟ ئەگەر راستە ئەوەیان "بۆ دەرکەوتووە"، ئەوە پێویستە ئەو ئامار و لێکۆڵینەوانە بخەنە بەردەم رای گشتی (تا ئێستا داتایەکی لەم جۆرەیان پێشکێش نەکردووە، سووریشن لەسەر ئەوەی فرەژنی

چارەسەرە. ئەمەش نیشانەی ئەوەیە هەڵوێستەکەیان زیاتر "ئیمان و تەسلیمبوونە" لەوەی "مەعریفە و زانین" بێ). ئاخۆ ئەگەر گریمان بۆیان دەرکەوت فرەژنی زەرەری لە سوودی زیاترە، ئامادەن - وەک ئیمام محەمەد عەبدە - دەنگ بە قەدەغەکردنی بدەن" ئاخۆ دیراسەیان هەیە لەسەر ئەوەی ژمارەی ئافرەتان لە کوردستان چەندە لە ژمارەی پیاوان زۆرترە و ئاخۆ دابەشبوونی ئەو جیاوازیی ژمارەیەی نێر و مێ لە رووی تەمەنەوە بەو شێوەیە کە بە فرەژنی چارەسەری زۆریی ئافرەتان بکرێ؟ یان ئاخۆ دیراسەیان کردووە بزانن ئاخۆ لە پیاوان و ئافرەتانی ئێمە دەوەشێتەوە کە پرۆسەی فرەژنی بەو شێوەیە ئیجرا بکەن کە ئامانجەکانی ئیسلامی تێدا دێتە دی لە نەهێشتنی دیاردەی قەیرەیی و بێوەژن، یان مەسەلەکە تەنیا دەرفەتێک بووە بۆ تێرکردنی غەریزەی پیاوان بێ ئەوەی خزمەتێک بە سنووردارکردنی ئافرەتانی بێ مێرد بکات؟ ئاخۆ دیراسەیەکیان کردووە بزانن فرەژنی چ رەنگدانەوەیەکی سەلبیی لەسەر پەروەردە و پێگەیاندن و پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان دەبێ؟. ئاخۆ لە رووی رۆشنبیرییەوە هیچ بەرنامەیەکیان بۆ داڕشتنەوەی عەقڵیەتی پیاوان هەیە تا زەمانەتی ئەوە بکەن فرەژنی لە پێناو ئامانجە دروستەکاندا مومارەسە دەکرێ؟. ئاخۆ رێپێدان (اباحە)ی کارێک لە قورئاندا رێگرە لەوەی قەدەغە بکرێ (بۆ نموونە ئاخۆ نابێ پەرلەمان قەدەغەی "کۆیلایەتی" بکات مادام ئیسلام رێی بەوە داوە موسڵمان کۆیلەی هەبێ". ئاخۆ دابەزاندنی دەقەکان بۆ بەدیهێنانی بەرژەوەندییەکە، یان هەر وا فەرمانە و دەبێ بەبێ سەیرکردنی جۆری ئاکامەکەی جێبەجێ بکرێ؟ کوا ئەو ئامارانەی باس لە کاریگەرییە ئیجابییەکانی فرەژنی لە کۆمەڵگەی کوردیدا دەکەن؟ چەند قەیرەکچ و بێوەژنی خاوەن کڵفەت لەو حاڵەتە سوودمەند بوون؟ ئاخۆ هیچ دیراسەیەکیان لەسەر ئاسەوارە خراپەکانی نەبوونی فرەژنی کردووە تا بگەنە ئەو بەرەنجامەی کە قەدەغەکردنی کارەسات دەخوڵقێنێ؟

لە بەرامبەرەوە با لە نەیارانی فرەژنیش بپرسین: ئاخۆ دژایەتیکردنیان بۆ فرەژنی لەبەرئەوەیە شتێکی خراپە و لە داتا و ئامارەکانی ئاسەوارە

زیانگەیێنەکانی ئاگەدارن، یان تەنیا لەبەرئەوەیە کە بەشێکە لە کولتووری ئاینی؟ ئەگەر پێیان وایە زیانەکانی زۆرن دەبێ لێکۆڵینەوەی مەیدانی و داتا و ئاماری پێویست لەو بارەوە پێشکێش بکەن (کە نەیانکردووە).. دەبێ لە پرۆسەیەکی بەراوردکاریدا پێمان بسەلمێنن کە زیانەکانی فرەژنی زۆر لە سوودەکانی زیاترن (ئامارێکی لەم جۆرەمان لێ نەبینیون. قسەی بێ بەڵگە و ئاماریش تەنیا هۆنینەوەیە). ئاخۆ لە بەرامبەر قەدەغەکردنی فرەژنی بەرنامەیەکی بەدیل و قابیل بە جێبەجێکردنیان لە کۆمەڵگەی کوردستاندا پێیە کە باشتر لەوەی هەیە وەڵامی خواستە رۆحی و کۆمەڵایەتییەکانی پیاوان و ئافرەتانی ئێمە بداتەوە؟

بەداخەوە، نە ئەوەی بەرگریی لێ دەکا لە روانگەی زانین و ناسینی واقیعی کۆمەڵگەکە و گرفت و پێداویستییە بابەتییەکانی و، بوونی بەرنامەیەکی دەوڵەمەندەوە بۆ تەوزیفکردنی ئەو یاسایە لە حاڵەتی پەسندکردنیدا بەو شێوەیەی فرەژنی بە شێوەیەکی دروست نەک نادروست بەکار بهێنرێ، بەرگریی لێ دەکات، نە ئەوەی دژایەتیشی دەکات لە روانگەی لێکۆڵینەوەی ئەمبریقی و داتا و بوونی بەرنامەیەکی پێشکەوتووی قابیل بە جێبەجێکردن لەم زەوین و زەمانەدا، دژایەتیی دەکات. بابەتەکە بووە بە دەمامکێک بۆ ململانێ ئایدیۆلۆجی و عاتیفییەکانی پێکهاتەکانی نێو کۆمەڵگە.

***

ئەگەرچی بەشی هەرە زۆری ئەوانەی فرەژنی دەکەن بەدوای ئافرەتانی جوانتر و ناسکتر لە هاوسەرەکانیاندا دەگەڕێن نەک بەدوای بێوەژنێکی خاوەن کڵفەت یان ئافرەتێک کە تەمەنی هەندێ هەڵکشابی یان جوانییەکی سەرنجراکێشی نەبێ، هەروەها ئەوەیش روونە فرەژنی بۆ زۆربەی کەسەکان کۆمەڵێ کێشەی دەروونی و کۆمەڵایەتی و پەروەردەییی بەدوای خۆیدا دێنێ، بەڵام پێم وایە هەر چۆن بێ بوونی فرەژنی، ژمارەی بژاردە (ئۆپشن)ەکانی بەردەم تاکەکانی ژمارەیەک زیاتر کردووە و داخستنی ئەو دەرگەیە لە کۆمەڵگەیەکی ئیسلامیدا زیانی لە قازانجی زیاترە. رەنگە هەر لێرەیشەوە

بووبێ کە تا ئێستە پاڵپشتییەکی بەرچاوی لێ دەکرێ.

بەپێی ڕاپرسـیـیـەکی ڕێکخـراوی (پۆینت) بۆ ڕاپرسی و لێکۆڵینەوەی ستراتیجی لە کوردستـان، کە ڕێکخـراوێکی کۆمەڵگەی مەدەنیـیە و ئەمیر فەندی سەرۆکایەتیی دەکات و لە ئادار/مارسی ٢٠١٠ لە هەر پێنج پارێزگای هەولێر، سلێمانی، دهۆک، کەرکووک و مووسڵ بە بەشداریی هەزار کەس لە توێژ و تەمەن و چین و ئاین و مەزهەب و نەتەوەی جیاواز لەبارەی دیاردەی "فرەژنی"یەوە ئەنجامی داوە، دەرکەوتووە ٥٧,٢٪ی بەشداران لەگەڵ فرەژنیدا بوون، لە بەرامبەر ٣٩,٤٪ کە لەگەڵیدا نەبوون. هەروەها ٥٥,٨٪ دژ بە قەدەغەکردنی فرەژنی بوون لە بەرامبەر ٤٣,١٪ کە لەگەڵ قەدەغەکردنیدا بوون. ماڵپەڕی (ئاکانیوز) ١ نیسان/ئەپریلی ٢٠١٠.

هەروەها لە ڕاپۆرتێکی ڕۆژنامەوانیدا بە ناونیشانی "کەرکووک.. کچانی قەیرە خەم و خەونەکانیان دەخەنە ڕوو"، کە لە ٢٦ تشرینی یەکەم/ئۆکتۆبەری ٢٠١٠ لە (ئاکانیوز)دا لەبارەی دیاردەی "قەیرەیی"یەوە لە شاری کەرکووک، ئامادە و بڵاو کراوەتەوە، پەخشان عەلی /٤٦ ساڵ/ دەڵێ " لە تەمەنی لاویمدا زۆر کوڕی دەوڵەمەند و ماڵی باش دەهاتنە خوازبێنیم، بەڵام من هەموویانم ڕەفز دەکرد هەر دەمگوت بەشکوم کەسێک بێت زۆر لەمانە باشتر بێت، بەڵام لە پڕێکدا تەمەن تێ پەڕی، ئێستە زۆر پەشیمانم، هاوڕێکانی خۆم دەبینم هەموویان شوویان کردووە و منداڵیان خستووەتەوە، منیش بەتەنیا ماومەتەوە، دایک و باوکم کۆچیان کردووە و لە ماڵی برایەکم دەژیم".

ئەوەشی گوت "ئێستە هەر پیاوێک بێتە خوازبێنیم ڕازی دەبم شووی پێ بکەم تەنانەت ئەگەر ژنیشی هەبێت، بەس بەو مەرجەی ژنی یەکەمی ڕازی ببێ، چونکە ژیانی تەنیایی زۆر ناخۆش و ئەستەمە".

بگرە لە هەندێ بارودۆخدا کە ئازادیی سێکسیش هەیە و گرفتی "تینوێتیی زایەندی" لە ئارادا نییە، فرەژنی بە بژاردەیەکی باشتر لە ئازادیی دوور لە گرێبەستی یاسایی، کە مرۆڤ دەخەنە بەردەم بەرپرسیارێتیی

ئەخلاقی و فیزیکییەوە، دانراوە.

لە ئاب/ئۆگستسی ۲۰۰۹دا ڤلادیمێر جیرینۆفسکی جێگری سەرۆکی پەرلەمانی رووسیا ئاشکرای کرد ساڵانە ۳۰۰ هەزار منداڵی ناشەرعی و باوک نادیار لە رووسیا لەدایک دەبن و ژمارەی ئافرەتانیش لەو وڵاتەدا ۱۰ ملیۆن لە ژمارەی پیاوان زیاترە و داوای کرد بەو هۆیەوە رێگە بە فرەژنی بدرێ.

جیرینۆفسکی گوتی "پێویستە بەپێی یاسا رێگە بە فرەژنی بدرێ و ئەم فرەییەش مەرجدار بکرێ بە رەزامەندیی ژنە پێشووەکانەوە".

جێگری سەرۆکی پەرلەمانی رووسیا نەشیشاردەوە خۆی بەتەمای مارەکردنی ۳ ژنە و کارەکەی تەنیا لەسەر رێگەپێدانی یاسایی ئەو حاڵەتە وەستاوە و گوتی "وڵات لە بەردەم مەترسییەکی گەورەی دیموگرافیدایە و ساڵانە ۳۰۰ هەزار منداڵی ناشەرعی (زۆڵ) لەدایک دەبن و ژمارەی مێیینەکانی رووسیاش ۱۰ ملیۆن لە ژمارەی نێرینەکان زیاترن، ئەمە تەنیا بە فرەژنی چارەسەر دەکرێ". لە ساڵی ۲۰۰۲یشدا پێشنیازی رێگەدان بە فرەژنی خرایە بەردەم پەرلەمانی رووسیا (دۆما)، بەڵام بە زۆرینەی دەنگ رەت کرایەوە. (بڕوانە ماڵپەڕی هەفتەنامەی ئاوێنە، لە ٢٤ ئابی ۲۰۰۹).

ئاخر هەقە بیر لە هەست و ژیانی دەیان و سەدان هەزار ئافرەت بکرێتەوە، کە کچن یان بێوەژنن و وەک هەر کەسێکی تر پێویستییان بە تێرکردنی ئەو غەریزە سروشتییە هەیە، کە هیچ ئاین و ئایدیایەک نەیتوانیوە نکوڵیی لێ بکات.

ئەوانەی کە دەڵێن ئایدیاکەمان چارەسەری بۆ گشت کێشەکانی کۆمەڵگە پێیە با بێنە پێشەوە ئەو کێشەیە چارەسەر بکەن، بەڵام بەو مەرجەی نەڵێن تەنیا بە فرەژنی، چونکە فرەژنی نەک چارەسەری هەموو حاڵەتەکان و بگرە زۆربەشیان ناکات، تەنانەت هەندێ جار خۆی سەرچاوەی کێشەیە. چەند حاڵەتێکی سەرکەوتوو یان نیمچە سەرکەوتوو، کە کەسایەتیی کارەکتەرەکان یان دۆخی ئابووری و کۆمەڵایەتییان یارمەتیدەر بووە بۆ سەرکەوتنیان، ناکرێتە قاعیدە و بینای لەسەر بکرێ.

بۆ ئافرەت تەنیا یاسا بەس نییە

زۆرجار رەخنە لە یاساکانی باری کەسایەتیی عێراقی، یان ناڕاستەوخۆ لە هەندێ لە حوکمەکانی شەریعەت سەبارەت بە مافەکانی ئافرەت دەگیرێ و بە بناغە و هۆکارێکی سەرەکیی چەوساندنەوەی ئافرەت لە کۆمەڵگەی کوردەواری لە قەڵەم دەدرێ، وەک مەسەلەی بەشە میراتی و شایەتیدان و چەند ژنە و.. هتد.

یاساکان و حوکمەکان هەر چۆن هەن، لێرەدا لەسەریان ناوەستم، چونکە رەد و بەدەڵی لایەنگران و نەیارانی یاسا و حوکمەکان لەو بارەوە مێژوویەکی دێرینی هەیە و هەردوولا قسەی زۆریان لەو بارەوە کردووە و پێشم وا نییە هیچ لایەکیان بەو ئاسانییە بە بەڵگەکانی بەرامبەر قایل ببن، بۆیە کێشەکە هەروا بە کراوەیی دەمێنێتەوە.

لێرەدا مەبەستمە بڵێم: ئێمە گەر کەمێک لە جەدەلی تەجریدی و زەینی لەسەر ناوەڕۆکی ئەو یاسا و حوکمانەی هەن و لە دادگەدا کاریان پێ دەکرێت و هەروەها لەو گریمانە پێشوەختەی کە پێمان وابێ تەنیا بوونی یاسای لەبار و گونجاو بەسە بۆ چارەسەری کێشەکانی ئافرەت لە کۆمەڵگەی ئێمەدا، دوور بکەوینەوە و لە سروشتی پێکهاتە و سیستمی کۆمەڵایەتیی کۆمەڵگەی کوردەواری و شوێنی ئافرەت و مافەکانی لەو کۆمەڵگەیەدا رامێنین، پێم وایە دوو ڕاستیمان بۆ دەردەکەوێ، کە کێشەی دەستەویەخە و پلە یەکن لە خشتەی کێشەکانی ئافرەتانی ئێمەدا و گەرەکە سەرەتا لەوێوە دەست پێ بکەین:

یەکەم: هەموو کێشەکان بە یاسا و دادگە چارەسەر ناکرێن، چونکە لە

کۆمەڵگەی کوردیدا چوونە دادگە، بەتایبەت لە کێشەی نێوان هاوسەراندا، خۆی لە خۆیدا بە جۆرێک لە نەنگی و عەیبە و ئاڵۆزکاری، بەتایبەتی بۆ ئافرەت، سەیر دەکرێ، لەبەرئەوە تەنیا ئەو کێشانەی زۆر گەورە دەبن و لایەنەکان لە دەرەوەی دادگە پێیان چارەسەر ناکرێن، دەبرێنە دادگە و ئاکامەکەشیان زۆرجار بەزیاتر لێک دوورکەوتنەوەی دوو لایەنەکە بەکۆتا دێ. دەگمەنە ژن و پیاوێک چووبنە دادگە و دواتر ژیانێکی باشتر لە پێش چوونە دادگە ژیابن، بگرە زۆرتر وا دەبێ کە یەکەم چوونە دادگا سەرەتا دەبێ بۆ دووەم و سێیەم جار چوونەوە بەردەم دادگە و سەرەنجام لێک جیا بوونەوە.

جا لە کۆمەڵگەیەکدا کە ئافرەت هەم لە رووی ئابوورییەوە پشت بە پیاو ببەستێ و هەم لە رووی داوونەریتی کۆمەڵایەتیشەوە ئاسایی نەبێ بەتەنیایی بژی، یان دەبێ بەو وەزعە دژوارەی خۆی رازی بێ، یان دەبێ بچێتەوە ماڵی باوکی، برای، مامی یان خزمێکی، کە ئەمەیش لە رووی دەروونی و کۆمەڵایەتییەوە کۆمەڵێ کێشەی لە دوایە، یان دوور نییە بەناچاری و بە نابەدڵی مێرد بە پیاوێکی تر، رەنگە پیریش، بکات تا ژیانی دەستەبەر بکات و کەرامەت و سومعەی پارێزراو بێ.

لەبەر هەموو ئەمانە ئافرەت لە ئاست چەندان ناهەقی کە بەرامبەری دەکرێ بێدەنگ دەبێ، چونکە دەزانێ دەنگ هەڵبرین و گەیشتنە دادگە جگە لەوەی دەنگدانەوەی باش نابێ، بارودۆخەکەی زیاتر لێ ئاڵۆز دەکات و ژیانی لێ تێک دەدات.

خۆ ئەگەر باس لە ئافرەت بکەین وەک کچ و خوشک و.. هتد، دەبینین رەوشەکە خراپتر دەکەوێتەوە، چونکە ئەگەر ژن و مێرد بوار بۆ لێک جیابوونەوەیان هەبێ، لە حاڵەتی ئەماندا ئەو بوارەش نییە و دەگمەنە روو بدات کچێک بچێتە دادگە و شکات لە برای، مامی یان باوکی بکات لەسەر ئەوەی ئەزیەتیان داوە یان مافیان پێشێل کردووە، چونکە هەر سکاڵاکردنەکە خۆی دەبێتە تاوانێکی تری کۆمەڵایەتی کە لێخۆشبوونی نابێ و ئەنجامی خراپی بەدواوە دەبێ. لەبەرئەوە دەیان حاڵەت و وێنەی چەوساندنەوە و

ئازاردان و حەیف پێکردن لە سێبەردا و لەناو خێزانەکاندا بەرامبەر ئەو ئافرەتانە روو دەدات بێ ئەوەی یاسا هیچی بۆ رێ لێگرتنیان پێ بکرێ.

چارەسەرکردنی ئەم حاڵەتانە پێویستی بە بەرنامەیەکی پەروەردەیی هەیە کە هەستی ئینسانییەت و مرۆڤدۆستی لە دەروونی تاکەکاندا، مەبەست زیاتر رەگەزی زاڵە، بەهێز بکات بە شێوەیەک سڵ لە چەوساندنەوەی ئافرەت (هاوسەر، کچ، خوشک..) بکاتەوە.

پێم وایە هۆشی ئاینیی کراوە و هۆشمەند لە وڵاتی ئێمەدا دەتوانێ لەو بوارەدا دەوری باش بگێڕێ، جەخت لەسەر "هۆشمەندی"ی کەسی دیندار دەکەمەوە، چونکە گەر هۆشە دینییەکە پێگەیشتوو نەبێ نەک ناتوانێ رێ لە رووداني ستەم بگرێ، بگرە دەکرێ خۆی ببێ بە یەکێ لە پاڵنەرەکانی ستەم، ئاخر لەوانەیە کەسێکی دیندار رێ بە خوێندنی کچەکەی نەدات و بەندکردنی لە ماڵەوە بە دینداری بزانێ، یان بە مافی شەرعیی خۆی بزانێ بەبێ پرسکردن بە کچەکەی، بە هەر کەسێکی بدات کە خۆی رای لێیەتی، بۆ شەرعیەتدان بەوەیش کەم نین ئەو شەرعناسانەی پاساوی بۆ بتاشن، ئەوەتا بەدرێژاییی سەدان ساڵ و تا ئێستەیش شەرعیەتیان بە چەندان جۆری ژن و ژنخوازی داوە کە لە سایەیاندا ستەمی ئاشکرا لە ئافرەت کراوە و دەکرێ، لەوانە بەخشینی کچ وەک خوێن لە سوڵحی عەشایریدا کە بەو هۆیەوە زۆربەی جاران تا دەمرێ لەلایەن ماڵە خەزوورانی (خاوەن خوێن) ئەشکەنجەی دەروونی دەدرێ. هەروەها بەشوودانی کچ لە بێشکەدا یان بە منداڵی و بەبێ پرسی خۆی. هەموو ئەمانە لەلایەن عەقڵی ئاینییەوە نەک بەرەنگاری نەکراون بگرە رەوایان پێ دراوە.

لەبەرئەوە گەرەکە لەگەڵ بەهێزکردنی هۆشی ئاینیدا ئاستی هۆشیاریی گشتیش بەرز بکەینەوە.

دووەم: یەکێک لە کێشەکانی کۆمەڵگەی ئێمە جێبەجێنەکردنی یاسایە، کە ئەمە رەنگدانەوەی لەسەر مافەکانی ئافرەتیش بووە. ئاخر هەر ئەوە بەس نییە

یاسا له دەقێکی تیۆریدا لەسەر کاغەز یەکسانی بۆ هەموو هاووڵاتییان دەستەبەر بکات، بگرە شان بەشانی ئەوە دەبێ هۆشیارییەکی یاسایی ئەوتۆیش لە کۆمەڵگەدا هەبێ کە وا لە هاووڵاتی بکات پابەندی ئەو یاسایانە بێ، هەروەها گەر کەسێک مافی پێشێل کرا هۆشیاریی ئەوەی هەبێ بۆ سەندنەوەی مافی خۆی پەنا بۆ یاسا و دادگە ببات.

بەشێکی گەورە لە مافەکانی ئافرەت بەهۆی نەبوونی ئەم هۆشیارییە یاساییە و جێبەجێ نەکرانی یاساکانەوە زەوت کراون، ئەویش بۆ ئەو سیستمە کۆمەڵایەتییە دەگەڕێتەوە کە لە کۆمەڵگەی ئێمەدا باوە و لە زۆر ئادگاریدا زەق لەگەڵ شەرع و یاسادا ناکۆکە و بۆ خۆی بووەتە شەرع و یاسایەکی تۆمارنەکراوی کارپێکراو.

بۆ نموونە: شەرع و یاسا سووکایەتیکردنی رۆحی و جەستەیی بە ئافرەتیان قەدەغە کردووە، بەڵام بینیمان ئافرەت لەسەر گومانێک لووتی دەبڕدرێ و یاساش هیچی بۆ ناکات. لای ئیسلام سزای زیناکردن بۆ ئافرەت و پیاو وەک یەکە، کەچی ئێستا پیاوی شەرواڵپیس هەموو دەیناسن و بزەی سمێڵی دێ بێ ئەوەی کەس لە گوڵێ کاڵتری پێ بڵێت، کەچی هەندێ ئافرەت لەسەر گومانێک دەکوژرێن.

شەرع و یاسا مافیان بە ئافرەتی بێوەژن داوە مێرد بکاتەوە، کەچی لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا، بە تایبەت لەناو هەندێ خێڵدا، شووکردنەوەی ئافرەتی بێوەژن، بەتایبەتی گەر هەندێ تەمەنی هەبێ، یان خاوەن منداڵ بێ، بە نەنگییەکی گەورە دەزانرێ، لە کاتێکدا ئەو ئافرەتانە لە نەبوونی هاوسەرێکدا هەست بە بۆشایی و نادڵنیاییەکی گەورە لە ژیانیاندا دەکەن و حەسرەت هەڵدەکێشن، بەڵام دەست و پێیان بەستراوە و هیچیان بۆ گۆڕینی ئەو ژیانەیان پێ ناکرێ. رەنگە کەس نەبێ ئافرەتێکی لەو جۆرە شک نەبات.

لەبەرئەوە هەزاران ئافرەتی لاو بە بێوەژنی تەمەن تەواو دەکەن و بەتەنیایی پرچی سپی دەهۆننەوە. شەرع دانی بە هیچ بەربەستێکی کۆمەڵایەتیی

هۆزایەتی یان چینایەتی یان پلە و پایەدا نەناوە کە ڕێگە لە بەیەکگەیشتنی کوڕ و کچێک بگرێ، بەڵام بە کردەوە هەندێ هۆز و بنەماڵە ڕێ بە کچانیان نادەن مێرد بە کوڕانی دەرەوەی هۆز یان بنەماڵەکەی خۆیان بکەن. یان هەندێ هۆز کە نەریتی ژن بە ژنیان هەیە پیاو چەند کچ یان خوشکی هەبێ ئەوەندە ژنیان لە بەدەلدا دێنێ و ئەو ئافرەتانەی نێرینەی مەحرەمیان نییە ژن بە ژنیان پێ بکەن بەبێ مێرد دەمێننەوە. شەرع و یاسا مافی خوێندنیان بە ئافرەت داوە، بەڵام خەڵکانێک هەن ئەم مافەی لێ زەوت دەکەن.

خەڵکانێک هەن دەڵێن بۆچی ئافرەت لە میراتدا نیوەی پیاوی بەردەکەوێ، بەڵام قەت ناپرسن ئەی بۆچی کۆمەڵگە تەنانەت ئەو نیوەیەشی ناداتێ و بۆیشی چووەتە سەر؟ ئێستا بە کردەوە کوڕان میراتگری باوکانن و کەم ڕێک دەکەوێ ئافرەت نیوەکەی خۆیشی بدرێتێ. تۆ وەرە مەردبە نیوەکەی بۆ بگێڕەرەوە، ئەوجا بڵێ ئەو نیوە کەمە.

زیاد لەوە، وەک لە خاڵی یەکەمدا باس کرا، ئافرەت خۆیشی لە ئاست زەوتکردنی مافەکانیدا بێدەنگە، چونکە لەلایەک یاسا ئەو هێزەی نییە هەموو جارێ مافەکانی بۆ بگێڕێتەوە و دواتریش گەرەنتیی ژیانێکی سەربەرزانەی دوور لە ترس و سووکایەتی بۆ بکات، لەلایەکی ترەوە سیستەمە کۆمەڵایەتییەکەیش ئەو هەڵوێستەی قورس لەسەر حیساب دەکات و دواتر باجەکەی دەدات. لەبەرئەوە ڕازیبوون بە وەزعی ئارای پێ چاکترە لە خراپتربوونی دۆخی ژیانی خۆی بەهۆی پەنابردنە بەر یاساوە.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەبێ گەشبین بین، چونکە گۆڕانکاریی ئیجابیش ڕووی داوە، تا ئاستی هۆشیاریی گشتییش بەرزتر بێتەوە کێشەکان کەمتر دەبنەوە.. ئەوەتا جاران خوێندنی ئافرەت دەگمەن بوو، ئێستا نەخوێندنی دەگمەنە، جاران نەک تەنیا کچ زۆرجار کوڕیش لە هەڵبژاردنی هاوسەریدا پرسی پێ نەدەکرا، ئێستا کچیش پرسی پێ دەکرێ و حیسابی بۆ دەکرێ. جاران هاتنە دەرەوە و کارکردنی ئافرەت دەگمەن بوو ئێستا خوێندنگە و فەرمانگە و ڕێکخراوەکان لە ئافرەتان جمەیان دێ. بەپێی توێژینەوەیەک کە

لەم ساڵانەی دواییدا لە زانکۆی سەلاحەدین لەسەر هەزاران ئافرەت هاتە ئەنجامدان دەرکەوت پتر لە ٨٠٪یان قوتابی یان کارمەندن.

ئاماژەیەکی تری ئومێدگەیێن لەو رووەوە ئەوەیە ئێستە تەنانەت چەمکی "ماڵەوە" یان "چوار دیواری ماڵ"یش گۆڕانی بەسەردا هاتووە و ماڵەوە چیی تر خانەی نەزانی و دابڕان لە دنیای دەرەوە نییە کە ئافرەت سەروساختی تەنیا لەگەڵ چێشتخانە و کەرەستەکانی پاککردنەوەی ماڵدا بێ، چونکە بەهۆی پێشکەوتنەکانی بواری تەکنەلۆجیای زانیارییەکان و ئینتەرنێتەوە ماڵەکان راستەوخۆ بە رووی دنیای فراوانی دەرەوەدا کراونەتەوە، یان وردتر بڵێین دنیا هاتووەتە نێو ماڵەکان. ئێستە هەر ماڵێک بۆ خۆی بووەتە زانکۆ و فێرگەیەک، تۆ دەتوانیت بێ ئەوەی لە ماڵەوە بێیتە دەرەوە، بە پشتبەستن بە کتێب و رۆژنامە و کۆوار و رادیۆ و تەلەڤزیۆن و سەتەلایت و ئینتەرنێت ببیتە رۆشنبیر و زانا و فەیلەسووف و خاوەن بڕوانامەی زانستی. بگرە ئێستا ماڵەوە باشترین جێیە بۆ پێگەیشتنی مرۆڤ بەو مەرجەی کەرەستەی پێویستی لە بەردەستدا بێ.

ستەمکردن لە پیاو "ژنسالاری"

زۆرجار بەهۆی ئەو ستەمە زۆرەی لە ستەملێکراو دەکرێ، ستەمێکی تر روو دەدات، ئەویش ستەمە لە ستەمکار، چونکە مەرج نییە تەنیا ستەمکار بەرپرسیارێتیی هەموو ستەمەکان بگرێتە ئەستۆ، هەروەک مەرج نییە ستەمکار بەهەمیشەیی ستەمکار و ستەملێکراویش بەهەمیشەیی ستەملێکراو بن، بگرە دەکرێ لە هەندێ لە برگە زەمەنییەکاندا ئەو دوو کارەکتەرە جێگۆڕکێ بە پێگە (لۆکەیشن)ەکەیان بکەن، واتە لەو برگەیەدا ستەملێکراو ستەمکار و ستەمکار ستەملێکراو بێ.

بۆ نموونە رێژیمی سەدام حوسێن تا بڵێی رێژیمێکی درندە و ستەمکار بوو، بەڵام بەشداریکردنی هێزە کوردییەکان لە هێرشکردنە سەر لوولە نەوتەکانی کەرکووک و داگیرکردنی هەڵەبجەدا، ئەو رێژیمەیان شێتگیرتر کرد و وایان لێ کرد هەردوو تاوانی گەورەی ئەنفال و کیمیابارانکردنی هەڵەبجە ئەنجام بدات، لەوەدا کورد، کە هەردەم لایەنی ستەملێکراو بووە لە هاوکێشەکەدا، بەجۆرێک لە جۆرەکان لەو برگە زەمەنییە و لەو رووداوەدا بوو بە شەریکەبەشی ستەمکار کە لێزمە و بیانووی بەدەستەوە دا و زەوینەی بۆ ئەنجامدانی ئەو دوو تاوانە گەورەیە ساز کرد، کە رەنگە بەبێ ئەو لێزمەیە سەدام وا بەئاسانی کاری وای نەکردایە. لێرەدا سەدامی ستەمکاریش بە ئەنجامدانی ئەو ستەمە، کە وێنەی دزێوی رێژیمەکەی زۆر دزێوتر کرد، لەلایەن ستەملێکراوەکانەوە ستەمی لێ کرا، چونکە گەر ئەوان نیشانەکەیان بۆ نەنایەتەوە، ئەویش قەرەوڵ (سێرە)ی لە نیشانەکە نەدەگرت.

پیاو هەموو کات وەک لایەنی ستەمکار لە ژیانی هاوبەشی نێر و مێدا ناوی

ڕۆیشتووە، ئەمە ڕاستییەکی حاشاهەڵنەگرە و بەڵگەکان لەسەری لەوە زۆرترن پێویست بە سەلماندن بکات، هیچ نا لەبەرئەوەی پیاو لە ڕووی فیزیکییەوە لایەنی بەهێزە لە هاوکێشەکەدا و ئامرازی سەرکوتکردنی بەدەستە و بۆ سەپاندنی باڵادەستیی خۆی سوودی لێ دەبینێ. دیارە بە دەست ئافرەتیشەوە بوایە بە هەمان شێوە سوودی لێ دەبینی.

بەڵام ئاخۆ ئەو هێزە فیزیکییە تەنیا سەرچاوەی هێز و باڵادەستییە لەو ململانە چارەنووسسازە گەردوونییەی ژن و پیاودا، کە بەهۆیەوە پیاو ستەمکار و ژن ستەملێکراوە؟ یان شێوەی تر لە هێزی نافیزیکی هەن، کە لای ئافرەتن و ئەویش قسوور ناکات لە سوود لێ بینینیان بۆ سەپاندنی باڵادەستیی خۆی و جێگۆڕکێکردن بە هەردوو کارەکتەری باڵادەست/ژێردەست، بەهێز/لاواز، ستەمکار/ستەملێکراو؟

لە کتێبی "مافی ئافرەت لە نێوان ڕەگەزسالاری و مرۆڤسالاریدا، ١٩٩٧" بیرۆکەیەکم خستە ڕوو، بەپێی ئەو بیرۆکەیە ئەگەرچی سەرچاوەی هێزی پیاو هێزی جەستە و عەقڵە، لانی کەم وەک لە واقیعدا وا چەسپیوە، ئەوا هێزی ئافرەت سۆزە، کە هێزێکی ناوەکییە و بارتەقای هێزە دەرەکییە فیزیکییەکەی پیاوانە و هەندێ جار بەسەریشیدا زاڵ دەبێ. لە ڕێی ئەو هەستەوە ئافرەت جێی خۆی لە ناخی پیاودا دەکاتەوە و لە ناوەوە بۆ بەرژەوەندیی خۆی دەیبزوێنێ و ئاراستەی دەکات. وەک دەبینین فرمێسکی ئافرەت کاریگەریی سیحری لەسەر هۆش و کاردانەوەی پیاو هەیە و وەک ئاو بەسەر ئاگردا بکەیت داخبوونەکەی سارد دەبێتەوە و زۆرجار ملکەچی بۆچوونەکەی ئافرەت دەبێ.

ئەم سیحر و هێزە مەعنەوییەی ئافرەتان لەسەر پیاوانیان هەیانە (باسەکە لێرەدا باسی ژن و مێردە زیاتر) بە ئاشکرا لە زۆربەی هەرە زۆری خێزانەکاندا دەیبینین. دەبینین پیاوان چۆن گوێ بۆ قسەی ژنەکانیان دەگرن، ئەمیش نەک لە ترسی باسک و بازوویان بگرە بەهۆی ئەو هێزە ڕۆحییەی هەیانە. هەر لێرەوەیە لە کوردەواریدا چەندان نوکتە و پەندیش لەو بارەوە

وتراوە، وەک دەوترێ "ژن هەسانی پیاوە"، "فلانە پیاو ژناغایە" واتە ژنەکەی ئاغایەتی یان لە هەولێر دەڵێن "ئۆمەرە" واتە گوێڕایەڵی ژنیەتی. یان دەپرسن لە پیاو لە چ عەشیرەتێکی؟ دەڵێ "هێشتا ژنم نەهێناوە"، واتە کە ژنی هێنا سقوت عەشیرەت دەکات و دەبێتە هەڵگری ناوی عەشیرەتی هاوسەرەکەی. ئەمە زێدەڕۆییەکە کە نیشانی دەدات پیاوان چەندە هۆگری هاوسەرەکانیانن. یان دەوترێ "کام پیاوەی پیاوان لەبەری دەلەرزن، لە ژنەکەی دەترسێ".

هەموو ئەمانە بەڵگەی ئەوەن ئافرەت بەو شێوەیەش کۆیلە نییە لە ماڵەکاندا کە لە میدیاکان و ناو کتێبەکاندا وێنا دەکرێ، هەروەها پیاویش ئەو دیکتاتۆرە دڵئاسنینە سەرسەختە نییە کە خۆی کول فیکول بێ و گوێ بە قسەی ژنی یان ماڵ و منداڵی نەدات. لە پشت ئەو دەسەڵاتە رواڵەتییە بەرچاوەی پیاواندا لە خێزانەکان و کۆمەڵگەدا دەسەڵاتێکی نابەرهەست و بەهێزی ئافرەتانیش وجوودی هەیە و کاری خۆی دەکات. ئەوە نییە وتراوە "لە پشت هەموو پیاوێکی گەورەوە ئافرەتێک هەیە". ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەر کە دەڵێ "بەهەشت لەژێر پێی دایکاندایە"، بەڵگەیەکی تری رۆڵی سەنتەرییانەی ئافرەتە لە ماڵ و ژیاندا.

جگە لەم رۆڵە ئاسایییەی خۆڕسکانەیە کە ئافرەت لە ژیانی هاوبەشی لەگەڵ پیاواندا دەیبینێ، ئەوە کە ئەرک و خەرجی ماڵداری بە زۆری لەسەر پیاوانە و لە هەر تێکچوونێکی ماڵدا پیاو زۆرترین زیانی بەردەکەوێ، چ لە دروستکردنەوەی ماڵێکی تردا و چ لەو بەرەنجامە کۆمەڵایەتییانەی بەهۆی تەڵاقدانەوە رووبەرووی منداڵەکان دەبنەوە، پیاوان ناچارن چاو لە زۆر لە بڕیار و ویستەکانی خۆیان لە بەرامبەر ئافرەتاندا بپۆشن و سازشیان بۆ بکەن، ئەمەیش وا دەکات هەندێ لەو ئافرەتانە زیاد لە رادەی ماقووڵ پێی لێ رابکێشن و ستەم لە پیاوان بکەن، بەتایبەت کە گەورەبوونی منداڵەکان و بەتایبەتتر کوڕەکان دەبنە پاڵپشتێکی تر بۆ دایکیان و گڵۆڵەی پیاوەکە زیاتر دەکەوێتە لێژی. لێرەوە کورد وتوویەتی "دایکی کوڕان، پیاویان تڕان".

ئەم هێزە فرە ڕەهەندەی ئافرەتان بەبێ ستەمکردن لە پیاوان تێ ناپەڕێ.

بەپێچەوانەوە زۆرجار پیاو لە سایەی ئەو دەسەڵاتەدا دەبێتە کۆیلە و ژنەکە دەبێتە حاکمی بێ ئەملا و ئەولای ماڵ و حاڵ.

ئەم ستەمکارییە هەندێ جار تەنانەت سنووری ستەمێکی مەعنەوی تێ دەپەڕێنێ و هاوشێوەی توندوتیژییە پیاوانەکان دژ بە ئافرەتان، ئافرەت توندوتیژیی فیزیکی دژ بە پیاو بەکار دێنێ، لەوانە کوشتنی مێرد. ئەوە بوو دوای ئەوەی شەوی ٢٣/٢٢ تشرینی دووەم/نۆڤەمبەری ٢٠٠٩ لە گوندی (گرمەسوک)ی سەر بە ناحیەی سیدەکانی قەزای سۆران، لە رووداوێکی تەمومژاویدا هاووڵاتییەک بەناوی (مەغدید رەفعەت)، ٢٨ ساڵان، لە ماڵەکەی خۆیدا بە چەقۆ کوژرا، پۆلیس لە رووداوەکەیان کۆڵییەوە و بۆیان دەرکەوت ژنەکەی خۆی بەناوی (ک) بکوژی هاوسەرەکەی بووە و لە ٢٤ی هەمان مانگدا نەقیب جەوهەر حاجی سلێمان بەڕێوەبەری پۆلیسی ناوشاری سیدەکان بە پیوکەی میدیای راگەیاند کە هاوسەری قوربانییەکە لە لێکۆڵینەوەدا دانی بە تاوانەکەیدا ناوە کە ئەو بکوژی مێردەکەیەتی و بەچەقۆ ملی مێردەکەی بڕیوە.

رووداوی ناسراوێکی نێزیک شک دەبەم ژنەکەی بە کێرد لە کەلەکەی مێردەکەی دا و لە دەرگەی مەرگدا گەڕایەوە. لە هەشتاکاندا لە ناحیەیەکی ناوچەی شارەزوور ژنێک و دۆستەکەی مێردی ژنەکەیان خنکاند و دۆستەکەی چووە ناو پێشمەرگە و پەنایان دا.

لە ١٢ی کانوونی دووەم/یەنایەری ٢٠١٠دا بورهان عەلی فەرەج سەرۆکی یەکەتیی پیاوانی کوردستان بە (ئاکانیوز)ی راگەیاند لە ماوەی دوو ساڵی رابردوودا رێکخراوەکە ١٤٥ حاڵەتی توندوتیژیی تۆمار کردووە کە ئافرەتان بەرامبەر پیاوان ئەنجامیان داوە و حاڵەتەکان توندوتیژیی جەستەیی، دەروونی، ئابووری و سێکسی لەخۆ دەگرن.

ئەو ژنە ئێرانییەی لە ساڵی ٢٠٠١دا ئێران سزای بەردبارانکردنی بۆ دەرکرد و دنیا لەسەری هاتووەتە جواب، لەگەڵ دۆستەکەیدا بەشێوەیەکی زۆر دڵڕەقانە مێردەکەی کوشت، کە سەرت سوڕ دەمێنێ ئافرەتێک هێندە بێ سۆز

و بەزەیی بێ.

سەکینە محەمەدی ئاشتیانی تەمەن ٤٣ ساڵ، ٥ ساڵ بەر لە ئێستە بەهاوکاریی پیاوێک بەناوی (عیسا تاهیری) هاوسەرەکەی خۆی بەناوی (ئیبراهیمی قادری) بەکارەبا کوشت و دواتر سەردانی پۆلیسی کرد و دانی بەتاوانەکەی خۆیدا نا. هەروەها دانی بەوەدا نا کە پێوەندیی ناشەرعیی لەگەڵ عیسادا هەبووە و هەر بۆیە لە ساڵی ٢٠٠٦دا دادگەی ئێران بڕیاری بەردبارانکردنی دەرکرد و دواتر سزاکەی بووە لەداردان، بەڵام تا ئێستە ئەو سزایە جێبەجێ نەکراوە.

بەگوتەی سەکینە خۆی، ناوبراو هاوسەرەکەی بە سرنجێک بێ هۆش کردووە، دواتر عیسا هاتووەتە ماڵەکەیان و وایەری کارەبای لە قۆڵ و پشتی ئیبراهیم بەستووە و پاش ٧ جار کارەبا لێدان دواتر ناوبراو گیانی لەدەست داوە.

هیلاری کلنتۆنی وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا، لە هەڵمەتی بانگەشەی هەڵبژاردنی سەرۆکایەتیی ئەو وڵاتەدا، کە لەگەڵ باراک ئۆبامای سەرۆکی ئێستەی ئەمەریکا بۆ بەدەستهێنانی پاڵپشتیی حزبەکەیان (حزبی دیموکراتی) بۆ بوونە کاندیدی حزب لە ڕکابەرییەکەدا، راشکاوانە گوتی "ئەگەر ئێران هێرش بکاتە سەر ئیسرائیل، ئەوا وڵاتەکەی بە بۆمبی ئەتۆمی تارانی پایەتەختی ئێران لەسەر نەخشە دەسڕێتەوە".

چۆن دەکرێ ئافرەتێک، لانکە و هێمای سۆز و خۆشەویستی و ناتوندوتیژی بێ، هاوکات لەنێو کۆمەڵگەیەکی لیبراڵ و پێشکەوتوو و مرۆڤدۆستدا بژی، جگە لەوەیش سەرکردەیەکی سیاسیی گەورەی بەهێزترین و پێشکەوتووترین وڵاتی دنیا بێ و کاندیدی سەرۆکایەتی بێ، بەهۆی هەڵوێستێکی سەرکردایەتیی سیاسیی ئێرانەوە ئا بەو زمانە نێر و دڕندانە دژ بە ژیان و بەهای ملیۆنان کەسی تارانی بێتاوانەوە بدوێ، کە هیچ تاوانێکیان نەکردووە تا شایانی ئەوە بن خاتوو کلینتۆنی ژن و جینسی لەتیف لەبەر خاتری

بەرژەوەندییە سیاسییەکانی دۆستی دێرینی خۆی (ئیسرائیل) کە دیوی دووەمی ئەمەریکایە، بکرێنە خۆڵەمێش.

لێرەوە ئینساف نییە ئێمە هەموو کات پیاو وەک "شەیتان"ێکی ملهوڕ و ئافرەتیش وەک "فریشتە"یەک وێنا بکەین وەک ئەوەی بەردەوام هەر پیاو دەستدرێژکار و ئافرەت پەپوولەیەکی بێ گوناە بێ. لە کۆمەڵگەی ئێمە و غەیری ئێمەیشدا ئافرەتیش ئەو کەسایەتییە لاواز و ناکارا و بەستەزمانە نییە کە توانای دەستپێشخەری و دەستدرێژی و سەرێشە دروستکردنی نەبێ بۆ پیاو، بەتایبەتی کە هاوکێشەی پێوەندیی ژن و مێرد - بەتایبەتی- تەنیا ئەو دوو هاوسەرە دیناڕێژن و کارەکتەری ململانەکە نین، بگرە کەسانی تری نێزیک و دووری هەردوولایش دێنە سەر خەت و زۆرجار وا دەکەوێتەوە ئافرەت دەبێتە ستەمکار. لەناو خێزانەکانی کوردستاندا دەیان و سەدان حاڵەت دەبینیتەوە کە ئافرەت هێزێکی مەعنەویی گەورەی بەدەستە و ئەو بووەتە بکەری یەکەم لە خوڵقاندنی هاوکێشەکاندا و لە باتیی ئەوەی - بەپێی بۆچوونە تیۆرییەکان- ئافرەت عەوداڵی دەرووکرانەوە و فریادرەسێک بێ، پیاوەکە بۆ فریادرەسێک دەگەڕێ و بە دەست ڕەگەزەکەی ترە گیری خواردووە.

بەرقەرارکردنی دادگەری و مرۆڤایەتی لە پێوەندیی نێوان هەردوو ڕەگەزدا، بەوە نابێ هەوڵ بدەین پیاوسالاری بە ژنسالاری بگۆڕین و جێگۆڕکێ بە کارەکتەرەکانی "ستەمکار" و ستەملێکراو" بکەین، چونکە بەو کارە ستەم لەسەر مرۆڤێک هەڵدەگرین و دەیکەینە گەردنی مرۆڤێکی تر.

چارەسەر نە لە ژنسالاریدایە و نە لە پیاوسالاریدا، ئەو دووانە هەردووک ماکی ستەم و ناعەدالەتییان لە ناخیاندا هەڵگرتووە، بگرە چارەسەر لە مرۆڤسالاریدایە.

پێڕست

پێشەکی 5
ئافرەت وەک خۆی 9
دەقەکانی ئاین و توندوتیژی دژ بە مێیینن 38
فرەژنی و لەشکرِی 44
فرەژنی لە نێوان دەرد و دەرماندا 50
بۆ ئافرەت تەنیا یاسا بەس نییە 56
ستەمکردن لە پیاو "ژنسالاری" 62